

BMP indexen in 2007 overwegend gunstig
 Uit de vergelijking van de landelijke indexwaarden van 2006 en 2007 van 106 broedvogelsoorten komen er 26 naar voren die 10% of meer zijn toegenomen en 17 die tenminste 10% zijn afgenomen. De overige 61 soorten laten geringere, merendeels positieve veranderingen zien. Zo bezien pakken de BMP-uitkomsten in 2007 overwegend gunstig uit.

Mooi weer voor Roodpootvalken
 Roodpootvalken volgen normaal een oostelijke koers langs ons land, en het gebeurt maar zelden dat de oostenwind lang genoeg aanhoudt om grotere aantallen naar ons land te brengen. Voorjaar 2008 was het weer eens zover: honderden Roodpoten deden ons land aan.

Boerenlandvogels hebben het steeds zwaarder
 De nieuwste resultaten van het weidevogelmeetnet bieden weinig hoop voor de toekomst van de broedvogels van het boerenland. En wat is er toch aan de hand in de veengebieden van Noord-Nederland? Recentelijk lijkt nu ook in de reservaten de achteruitgang toe te slaan.

Regionale verschillen in ganzentrends
 Voor de meeste ganzensoorten gaat het nog steeds crescendo. Achter dat landelijke beeld gaan echter diverse patronen schuil. Niet overall is er sprake van groeiende aantallen of een langer verblijf, en lang niet elke regio geeft eenzelfde mate van groei te zien. Toendrarietganzen en Kolganzen uitgelicht.

En verder in dit nummer:

In de klei van CES-locatie
 Ooijse Graaf met Holmer Vonk

Afwijkende verspreiding Kwartelkoningen

Spaans kwartelonderzoek
 uitgebreid naar Nederland

Steenuilen op de voet gevolgd

MUS resultaten vergeleken

SOVON-Nieuws
Nieuwsbrief van SOVON Vogelonderzoek
Nederland.

SOVON-Nieuws publiceert over SOVON-
vogeltellingen, over de vereniging,
en over andere zaken betreffende vogels
in Nederland.

Redactie

John van Betteray, Fred Hustings
Kees Koffijberg, Chris van Turnhout &
Peter Eekelder (illustraties).

Overname van artikelen of illustraties
alleen in overleg.

SOVON-Nieuws wordt gedrukt op
chloorvrij papier. ISSN 1383-0635.

Lidmaatschap

Contributie: minimaal € 12,-.

SOVON-leden ontvangen vier maal
per jaar SOVON-Nieuws en korting
op SOVON-uitgaven en het abonnement
op Limosa.

Ledenadministratie Jeroen van Zuylen,
zie bureau-adres SOVON.

Bestuur

Voorzitter: Hans van Dord
Secretaris: Guus Durville, per adres SOVON.

Penningmeester: Louis Dolmans

Overige bestuursleden:

Rob Goldbach, Adrie Hottinga.

E-mail: bestuur@sovon.nl

Bureau

Adres SOVON, Rijksstraatweg 178,
6573 DG Beek-Ubbergen.

Tel: 024-6848111, Fax: 024-6848122,

E-mail: info@sovon.nl

Homepage: www.sovon.nl

Giro: 2905988, Rabo: 10.51.17.056.

Ledenraad

Zie www.sovon.nl/vereniging voor uw
ledenraadsleden

E-mail: ledenraad@sovon.nl

Directeur Frank Saris

Communicatie Carolyn Vermanen
Monitoring en Inventarisaties Rob Vogel
Onderzoek en Advies Ruud Foppen

Doelstelling

SOVON Vogelonderzoek Nederland stelt
zich ten doel het coördineren, stimuleren
en publiceren van ornithologisch veld-
onderzoek ten behoeve van natuur-
bescherming, beleid en wetenschap.

De vereniging tracht dit doel te bereiken
door het organiseren van grootschalige
projecten waarin wordt samengewerkt
tussen vrijwilligers, stafmedewerkers en
andere instellingen.

Lay-out: van Groot tot Klein

Druk: van Mameren Repro b.v.

Foto's omslag:

Steenuil (Han Bouwmeester)
Holmer Vonk (Rob Bouter)

Over de relatie tussen Arnhemse vogelaars (m/v) en bosloopkevers

Op een zonovergoten zaterdag in juni werd in het prachtige bezoekerscentrum van Natuurmonumenten in Nationaal Park Veluwezoom een nieuw boek gepresenteerd: 'Vogels van de Veluwezoom'. Dit naar aanleiding van 25 jaar onderzoek in dit NP en de aangrenzende terreinen door Vogelwerkgroep Arnhem e.o. Vaak zien we dat boeken van deze omvang voor een Vogelwerkgroep net een trapje te hoog zijn, na publicatie gaat men een generatie uithijgen. Wel, de kans daarop lijkt in Arnhem niet zo groot. Het is juist een van de VWG's waar regelmatig nieuwe projecten ontstaan, waarvan sommige later landelijke navolging krijgen. De VWG blijkt een kweekvijver van talent (waarvan een deel in het SOVON-kantoor terechtgekomen is). Dat zie je terug bij de trekkers van dit project, een goede mix van vrijwilligers, die uiteraard de bulk van het werk hebben gedaan, en een gedreven aantal vogelprofessionals in het dagelijkse leven. De inhoud is om van te smullen, mooi vormgegeven, met veel informatie in extra lagen, via de kaartjes en wat daar allemaal achter schuil gaat. We weten al langer dat het niet goed gaat met onze typische bosvogels. Juist op de flanken van de Veluwe zijn er al eeuwenlang bossen geweest. Dus extra interessant om te zien hoe die soorten het hier doen. Helaas, de groep als geheel heeft zo'n 25% aan belang ingeboet. Hier gaat het verhaal over ouder wordend bos, met steeds meer etages e.d. dus niet op. Er is meer aan de hand. Maar hier houdt het verhaal in het boek, en voor een deel onze kennis, in het algemeen wel op. Maar is dat zo? Waar de een ophoudt, begint de ander. Deze vraag kan immers de start zijn van heel mooi en waardevol onderzoek. Dat is het soort onderzoek dat wij voor ons zien, nu alle grote databestanden van alle soortgroepen in het kader van NDFE-EcoGRID bij elkaar zijn gekomen. Want leg maar eens het verspreidingspatroon van echte bosloopkevers over de bosvogelkaartjes. Loopkevers kunnen globaal in twee groepen worden onderscheiden, met lange en met korte vleugels. Langvleugelige zijn meestal pioniers, kortvleugelige zijn gebonden aan stabiele milieus, zoals de oude Veluwe bossen. Deze categorie doet het niet best. Dit soort correlaties kan de start vormen voor onderzoek naar de vraag of de verandering in voorkomen van typische bosvogels samenhangt met hun voedsel, het milieu in brede zin dan wel 'het klimaat'. Misschien is er bij de jongere generatie wel een student biologie die zoiets in het kader van de studie wil uitwerken? Kom eens langs, een projectbeschrijving ligt al gereed!

In ieder geval willen wij de talentrijke VWG Arnhem e.o. feliciteren met dit mooie, flitsende boek.

Frank Saris

Agenda

Oktober

- (1) tijd om uw broedvogelformulieren in te leveren of de digitale aanlevering eens te proberen. (18) monitoringgebieden, ganzen en zwanentelling, binnenlandse steltlopertelling. (25) slaapplaatstelling Grote Zilverreigers.

November

- (15) monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling, binnenlandse steltlopertelling. (15) integrale Waddentelling. (29) Landelijke Dag.

December

- (15-1 jan) PTT-tellingen. (13) monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling. (15-1 jan) wintervogeltelling. (20) slaapplaatstelling Grote Zilverreigers.

Januari

- (17) Midwintertelling, monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling, integrale Waddentelling. (24-25) tuinvogeltelling (Vogelbescherming).

Februari

- (14) monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling (21) slaapplaatstelling Grote Zilverreigers

Boomklever. Foto: Han Bouwmeester

BMP indexen in 2007 overwegend gunstig

Uit de vergelijking van de landelijke indexwaarden van 2006 en 2007 van 106 broedvogelsoorten komen er 26 naar voren die 10% of meer zijn toegenomen en 17 die tenminste 10% zijn afgenomen. De overige 61 soorten laten geringere, merendeels positieve veranderingen zien. Zo gezien pakken de BMP-uitkomsten in 2007 overwegend gunstig uit.

Vrij extreme weersomstandigheden

De omstandigheden voor inventarisatie waren in 2007 vrij extreem. De voorafgaande winter was zacht en nat. De maanden maart, april en de eerste helft van mei waren uitzonderlijk gunstig om te inventariseren. Het was overwegend warm en zonnig, met weinig wind, maar ook bijzonder droog. In de loop van mei sloeg het weer om en ook in juni waren de weersomstandigheden minder gunstig met koelte en neerslag. De ervaring was dat standvogels en vroeg arriverende trekkers optimaal geregistreerd konden worden, maar later arriverende zomervogels minder. Zij werden geconfronteerd met droogte en tegelijkertijd bemoeilijkte het slechte weer het inventarisatiewerk. Over het geheel genomen hadden de weersomstandigheden echter geen drukkende invloed op de uiteindelijke resultaten.

Grootste veranderingen bij bosvogels

Onder de soorten met de grootste veranderingen tussen 2006 en 2007 zitten veel bosvogels. Veertien soorten namen substantieel toe, het meest spectaculair bij de vrij talrijke en wijd verbreide Boomklever (+23%), Tjiftjaf (+19%) en Buizerd (+18%). Vuurgoudhaan, Kleine Barmseis, Ransuil en Zwarte Specht laten ook forse toenames zien (tot 62%), maar bij deze soorten is de steekproef een stuk kleiner. Dit verhoogt de kans op grote fluctuaties.

Buizerd, Ransuil en ook Bosuil hadden in 2007 een vergroot muizenaanbod mee. Dat is kennelijk voorbijgegaan aan de Torenvalk, waarvan de aantallen nauwelijks veranderden. De Boomklever profiteerde wellicht van een mastjaar maar gaat het sowieso voor de wind. Dit geldt vooral de gebieden waar bossen nog relatief jong zijn en steeds geschikter worden voor deze soort, zoals in Noord-Brabant, Noord-Limburg en Noordoost-Nederland. Zaten er in Drenthe in 1980 niet meer dan 10 paren, tien jaar later waren het er 100 en in 2005 al bijna 2000 (Drentse Vogels 2006). De Kleine Bonte Specht valt een soortgelijk succes ten deel. Zijn index is thans 2,5 maal zo hoog als die in 1990. Ook hier geldt dat de toename betrekking heeft op 'nieuwe' gebieden. In verschillende langer bezette regio's doet de soort het recent juist slecht! Mede dankzij de zachte winter kenden

Winterkoning, Goudhaan en Kuifmees een forse toename in 2007.

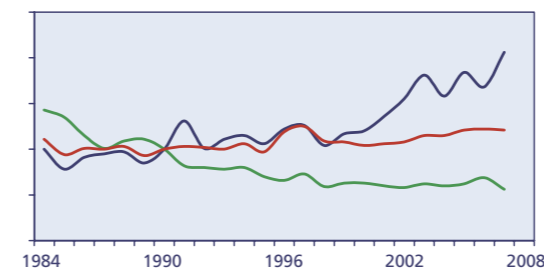
Acht bosvogels vielen ten opzichte van 2006 juist in aantal terug. Hiertussen zitten Sjits en Kruisbek, waarbij grote schommelingen normaal zijn, maar ook Gaai, Glanskop en Zwarte Mees, soorten met een gewoonlijk vrij stabiele trend. Substantiële afname was er verder bij Gekraagde Roodstaart, Grauwe Vliegenvanger en Staartmees. Allemaal soorten die het al jarenlang niet goed doen. In 2007 lagen hun aantallen 16%, 44% resp. 40% onder die van 1990. Alle drie zagen ze hun bescheiden winst van de afgelopen jaren verdampen.

Cultuurlandschap negatief

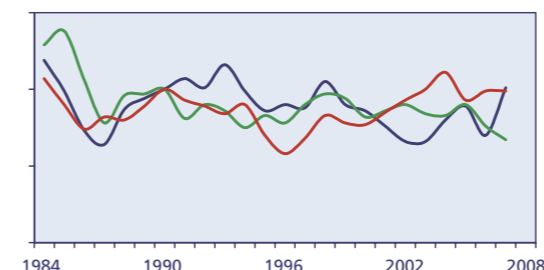
In 2007 zaten weidevogels wederom in de hoek waar de klappen vielen, met aanzienlijke verliezen voor Scholekster (-19%) en Grutto (-17%) en wat kleinere voor Slobeender, Zomertaling, Patrijs en Kievit. Als er onder weidevogels al iets van een sprankje toename viel te bespeuren, zoals bij de Watersnip, Tureluur of Graspieper, dan had dat betrekking op natuurgebieden. Dat de Nijlgans in dezelfde agrarische landschappen toeneemt, wordt niet door iedereen met gejuich begroet. Toch zijn er ook lichtpuntjes. Zo laat de Roodborsttapuit zich tegenwoordig weer in menig stukje boerenland zien, net als een halve eeuw geleden. Hoewel de verspreiding van destijds nog niet bereikt wordt, er is duidelijk sprake van herstel. In 2006-07 ging het zelfs om 18% toename. De herbezetting van boerenland lijkt plaats te vinden vanuit verspreidingskernen die zowel in cultuurland als natuurgebieden kunnen liggen. In het voetspoor van de Roodborsttapuit worden op verscheidene plekken in agrarisch gebied in oostelijk Nederland ook meer Geelgorzen gemeld. Zijn indexwaarde (145 in 2007, 100 in 1990) was sinds de start van het BMP in 1984 nog nooit zo hoog.

Natuurgebieden wisselend beeld

De water- en moerasvogels Krakeend, Rietzanger, Bosrietzanger en Snor zagen hun populatie in 2007 met meer dan 10% toenemen. Voor de Krakeend is dit een voorzetting van de jarenlange groei, terwijl de andere soorten eerder schommelingen vertonen. De Bergeend verloor substantieel (duinen en

— Boomklever — Grauwe Vliegenvanger — Koolmees

— Moeras — Duin — Heide

Figuur 1. Landelijke aantalsontwikkeling van Boomklever (toename), Koolmees (stabiel) en Grauwe Vliegenvanger (afname) en van Kneu in drie typen natuurgebied. De Kneu laat flinke fluctuaties zien, waarin onder meer de effecten van strenge winters zijn te herkennen in 1985-87, 1996-97 (index 1990=100; 1990-2007 gewogen voor onder- en overbemonstering, 1984-1989 ongewogen).

Mooi weer voor Roodpootvalken

Aanhoudende oostenwind in het voorjaar levert vaak leuke vogelsoorten op. Dit is deels te verklaren doordat het bijkomende mooie weer veel vogelaars naar buiten lokt, maar ook door stuwning van vogels die anders oostelijk van ons langstrekken. Roodpootvalken volgen zo'n oostelijke koers, en het gebeurt maar zelden dat de oostenwind lang genoeg aanhoudt om grotere aantallen naar ons land te brengen. De laatste grote influx van 1992 werd niet geëvenaard, maar voorjaar 2008 was het weer eens zover: honderden Roodpoten deden ons land aan. Reden genoeg om het voorkomen in Nederland onder de loep te nemen aan de hand van 2481 waarnemingen in de database van het Bijzondere Soorten Project niet-broedvogels (BSP), 1671 in Waarneming.nl en 250 in Trektellen.nl.

Broeden en overwinteren

De wereldpopulatie wordt door BirdLife International geschat op 300.000-800.000 individuen. De Europese populatie maakt met 26.000-39.000 paren hiervan een kwart uit; de rest zit in Azië. Er zijn drie Europese zwaartepunten: in Hongarije en Noord-Servië, in Moldavië en het oosten van Roemenië en Bulgarije, en (de belangrijkste) in de oostelijke Oekraïne en aangrenzend Zuidwest-Rusland. Losse broedgebieden zijn ook westelijker bekend, bijvoorbeeld uit Zweden, Duitsland en Frankrijk.

In Nederland waargenomen vogels zijn waarschijnlijk afkomstig uit de dichtstbijzijnde broedgebieden in Hongarije. De waarneming op 22 mei 2008 in De Wieden van een gekleurde tweede-kalenderjaar vrouwtje, geringd in 2007 in de Hortobágy in Hongarije, is een mooie bevestiging.

De populatie in Azië zou stabiel zijn, maar in Europa is de soort in de laatste twee decennia van de vorige eeuw sterk afgenomen, met 30% in Rusland en Oekraïne en meer dan gehalveerd in Hongarije (van 2200 paren rond 1990 naar 800-900 in 2003). In deze periode werden daar veel Roeken vergiftigd, waardoor de vaak in roekenkolonies nestelende Roodpootvalken broedplaatsen verloren. Of dit de enige oorzaak is, valt te betwijfelen; afname van grote insecten, het hoofdvoedsel van Roodpootvalken, zal mede debet zijn.

In september verzamelen Roodpootvalken zich in grote groepen om via Oost-Afrika naar hun overwinteringsgebieden in zuidelijk Afrika te vliegen. In het voorjaar volgen ze een westelijke koers via West-Afrika, en steken vanaf half april ter hoogte van Algerije en oostelijker de Middellandse Zee over.

Timing

Sinds de start van het BSP deden zich influxen voor in 1992 en 2008. In overige jaren (1988-1991 en 1993-2007) viel de mediane datum van alle voorjaarswaarnemingen in Nederland op 16 mei; gesplitst naar trek-

kers (11 mei) en pleisteraars (18 mei) zat er een week tussen. De influx in 2008 verliep volgens vrijwel hetzelfde patroon (figuur 1), met een mediane datum van 16 mei voor alle waarnemingen samen, 11 mei voor trekkers en 17 mei voor pleisteraars. Wat dat betreft was er een verschil met de influx in 1992, die duidelijk later begon (half mei) en ook langer aanhield (tot half juni). Destijds viel de mediane datum op 30 mei, met een gering verschil tussen trekkers (29 mei) en pleisteraars (31 mei). In Frankrijk is 13 mei de mediane doortrekdatum (1949-2002), netjes enkele dagen eerder dan bij ons.

In het najaar valt de mediane datum van alle waarnemingen bij ons op 7 september (figuur 2), waarbij pleisteraars (mediane datum 5 september) wat eerder pieken dan trekkers (10 september).

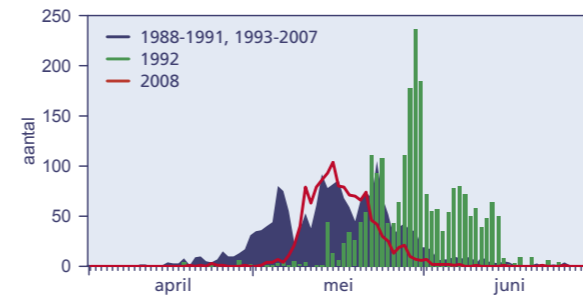
Veel waarnemingen betreffen pleisteraars. In het voorjaar gaat het om 66% van de waargenomen vogels, in het najaar 53%. In invasiejaren (uitsluitend voorjaar) ligt het aandeel nog hoger, 74% in 1992 en 85% in 2008. Dit heeft er ongetwijfeld mee te maken, dat er dan meer mensen naar pleisterende Roodpootvalken gaan kijken, met een verhoogde kans dat deze ook daadwerkelijk worden doorgeven. Bij ons wordt 61% van de vogels in het voorjaar gezien, met mei als belangrijkste maand (85% van voorjaarsaantal). In Frankrijk ligt de nadruk nog sterker op het voorjaar en speciaal de maand mei (84% van het jaartotaal, 89% van voorjaarsaantal).

Verspreiding

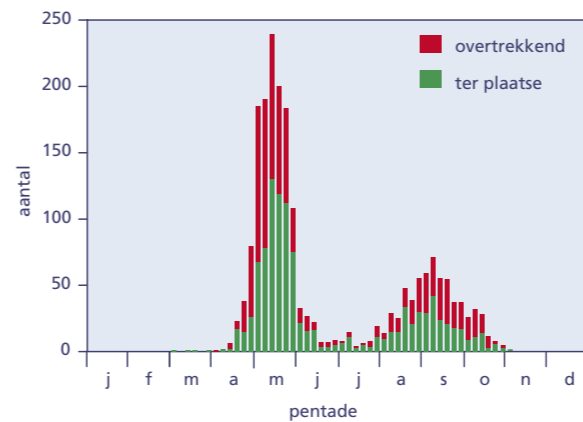
In normale voorjaren wordt 57% van de trekkers en 28% van de pleisteraars gezien binnen een strook van 10 km van de Noordzee- en Waddenkust (figuur 3). In 1992 lag dit aandeel veel hoger (resp. 86% en 40%), in 2008 juist lager (47% resp. 13%). De waarnemingen op Schiermonnikoog van 72 trekkende Roodpootvalken op 30 mei 1992, gevolgd door 54 de dag erna, spreken nog steeds tot de verbeelding. In 2008 bedroeg het maximum

Roodpootvalk (man) in het Fochteloërveen, 20 mei 2008. Foto: Harvey van Diek

Figuur 1. Aantal per dag waargenomen Roodpootvalken in het voorjaar van 1992, 2008 en overige jaren.

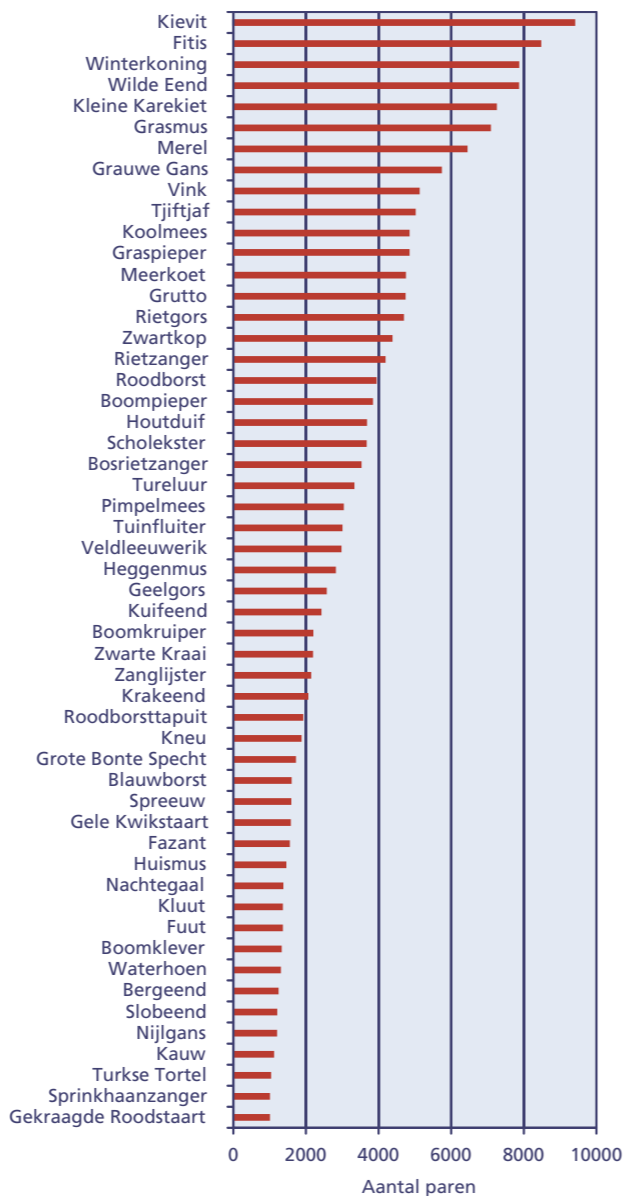

Figuur 2. Aantal per pentade waargenomen Roodpootvalken in 1988-2007 (exclusief voorjaar 1992).

Samenstelling BMP-steekproef

Soms wordt gevraagd hoeveel paren van elke vogelsoort in de BMP-steekproef zitten. Het maakt immers nogal wat uit of de trend gebaseerd is op jaarlijks enkele tientallen of duizenden paren. Hier wordt een overzicht gepresenteerd van deze cijfers uit 2007. In totaal zijn 192 soorten geregistreerd. Het gaat hierbij om alle typen BMP, waarvan sommige zich richten op bepaalde soorten, zoals weidevogels (inclusief provinciale meetnetten), roofvogels of bijzondere soorten. Het gevolg is dat deze soortgroepen relatief hoog in de lijst staan. Kolonievogels zijn uit het overzicht gelaten omdat enkele kolonies sterk domineren (bijv. 15.132 Kokmeeuwen en 4500-6000 Kleine Mantel- en Zilvermeeuwen). De lijst wordt aangevoerd door de Kievit met 9415 paren (figuur 2). Deze uitzonderlijke positie, zelfs voor een talrijke soort, komt vooral door de aanzienlijke bijdrage (67%) uit de weidevogelplots. Ook andere weidevogelsoorten scoren hierdoor hoog, zoals de Grutto, Scholekster, Tureluur, Veldleeuwerik en Kuifeend. Aan de andere kant valt het aantal Patrijzen (545 paren), Zomertalingen (248) en Kwartels (170), ondanks het grote aantal weidevogelplots, tegen. Onder de tien talrijkste soorten treffen we onder andere de Fitis, Wilde Eend, Vink en Merel aan. Dat viel te verwachten. Landelijk is de Merel de talrijkste broedvogelsoort, gevolgd door Huismus, Spreeuw, Vink en Koolmees. De Huismus (1459 paren) en Spreeuw (1595) moeten in de BMP-lijst genoegen nemen met een bescheiden plaats. Vogelsoorten die veel in natuur- en bosgebieden zitten, staan hoger genoteerd dan verwacht op basis van hun landelijke populatie. Voorbeelden zijn Fitis, Kleine Karekiet, Grasmus, Grauwe Gans, Meerkoet, Rietgors, Rietzanger, Boompieper, Bosrietzanger en Roodborsttapuit. Zij zijn allemaal met meer dan 1990 paren in het BMP vertegenwoordigd. Zelfs regionale accenten zijn zelfs terug te vinden, met relatief hoge scores van bijvoorbeeld Nachtegaal (veel plots in de duinen), Blauwborst (Biesbosch), Geelgors (Drenthe) en Kluut (Waddens). Omgekeerd liggen er maar weinig plots in naaldbos, waardoor naar verhouding geringe aantallen Zwarte Mezen (384), Kuifmezen (448) en Goudhaantjes (882) in de steekproef figureren. In verhouding tot hun landelijke populatie is de BMP-steekproef van Bosuil (181), Torenavalk (341), Ringmus (391), Boerenzwaluw (476) en Witte Kwikstaart (633) aan de lage kant. Het omgekeerde is het geval met Buizerd (913), Bonte Vliegenvanger (709), Boomleeuwerik (588) en Kleine Bonte Specht (373).

In het onderste deel van de lijst vinden we 60 zeldzame soorten als Kleine Zilverreiger, Velduil en Raaf met minder dan 150 paren per soort. Voor deze soorten is de BMP-steekproef ontoereikend voor jaarlijkse trendberekening en worden de gegevens overgeheveld naar het Landelijk Soortonderzoek Broedvogels. Maar er zijn zes soorten in deze groep die wel met het BMP worden gevolgd: Kleine Barmsijs (4 paren), Sijs (6), Wespandief (32), Kruisbek (37), Boomvalk (71) en Ransuil (107). Deze soorten laten vaak sterke fluctuaties zien of nemen in aantal af. Ze zijn de zorgkindjes van het project. Tenslotte nog wat getallengeweld. Er werden in totaal 245.325 paren vastgesteld op 209.160 ha land, dat is gemiddeld 1,17 paar per ha. Komt dit overeen met het verwachtingspatroon?

Figuur 2. Soorten met meer dan 1000 geregistreerde paren in BMP-proefvlakken in 2007 (voorzover tijdig aangeleverd), inclusief provinciale weidevogelgegevens en exclusief kolonievogels.

kwelders) evenals Wintertaling (heide), Fuut en Tafeleend (moeras). De Sprinkhaanzanger viel aanzienlijk terug in heide/hogveen en moeras, maar bleef in de duinen stabiel. Bij Boompieper en Kneu is het beeld ook wisselend, met stabiliteit op de heide, toename in moeras en terugval in de duinen. De Boomleeuwerik bereikte in de duinen in 2007 zijn hoogste stand in de BMP-periode. Op de heide was dat het geval in 1995-2000 en liggen de huidige aantallen lager. In weerwil van de voortschrijdende landelijke afname namen Wielewaal en Matkop in 2007 toe in de relatief jonge loofbosjes op heide/hogveen en in moeras.

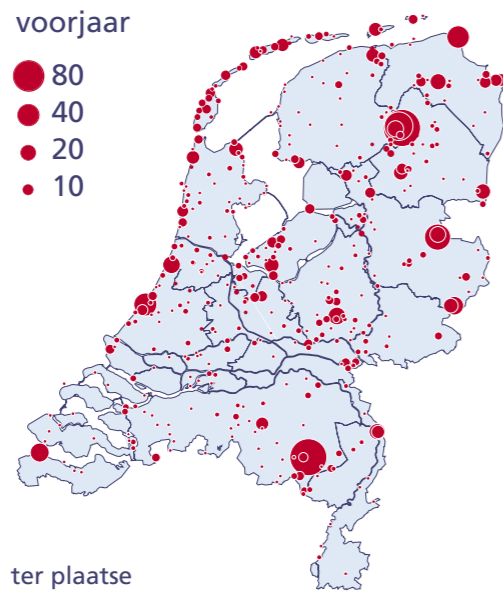
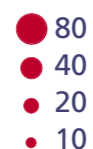
Nieuws over automatisering

Naast de inmiddels gebruikelijke online invoer van aantallen paren of territoria van het eigen proefvlak, wordt nu ook een mogelijkheid ontwikkeld om de precieze ligging van territoria door te geven. Deze vastgelegde verspreiding biedt BMP'ers de mogelijkheid om verspreidingskaarten voor eigen gebruik te maken. Tevens worden op deze manier territoria voor het eerst digitaal opgeslagen. Maar er is meer in ontwikkeling. Het ziet er naar uit dat er tevens de mogelijkheid komt om 'automatisch' te clusteren. Vooral voor inventariseerders die de interpretatie van verzamelde gegevens jaarlijks een 'opgave' vinden kan dit een uitkomst bieden. Tellers die de interpretatie juist het meest spannende onderdeel vinden, kunnen hun uitkomsten vergelijken met die van de computer. Voorwaarde is wel dat eerst alle waarnemingen van alle bezoeken online op kaarten moeten worden ingetekend. Maar als die klus eenmaal is geklaard zou het een kwestie van 'druk op de knop' moeten zijn. Er zal nog wel wat water door de Rijn stromen voor het zover is...

Arend van Dijk

Het BMP wordt uitgevoerd in samenwerking met het CBS en vormt een onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring dat financieel mogelijk wordt gemaakt door het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

voorjaar

ter plaatse

najaar

ter plaatse

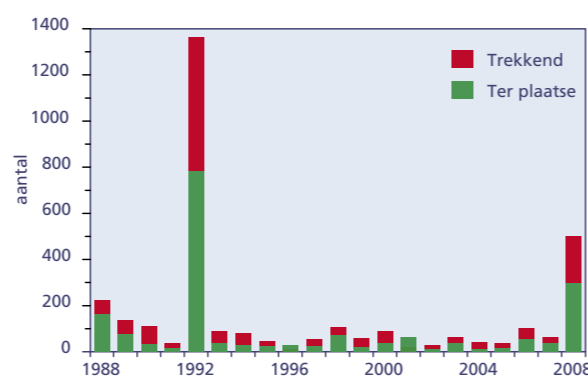

trekkend

trekkend

Figuur 3. Verspreiding van ter plaatse verblijvende en trekkende Roodpootvalken in voorjaar en najaar 1988-2008 (som per atlasblok over alle jaren).

Figuur 4. Aantal in het voorjaar waargenomen Roodpootvalken in 1988-2008.

aantal trekkers op een telpost 5; dit aantal kwam mooi getimed op 8 mei over Breskens, op 9 mei over Ketelbrug/Kamperhoek en op 11 over de Eemshaven.

De meeste pleisteraars worden gezien in heide- en veengebieden in Noord-Brabant, de Veluwe, Overijssel en Drenthe. In 1992 verbleven groepen ook langdurig in de kleigebieden van Zuidelijk Flevoland en Groningen. De grootste groep in 1992 bestond uit 33 vogels op 22 mei bij de Eemshaven, gevolgd door 18 ex. in de Ezumakeeg op 29 mei. Dit werd in 2008 nipt overtroffen, op 18 mei zaten er minimaal 35 ex. in het Fochteloërveen. De op één na grootste groep was echter een stuk kleiner: 11 Roodpootvalken op 14 mei 2008 op het Deelensche Veld (Hoge Veluwe).

In het najaar ligt het zwaartepunt meer op het midden van het land (76% van de trekkers en 69% van de pleisteraars), al bereiken er ook dan vogels de kust van met name Walcheren. Vooral op trektelopen in Gelderland en Utrecht worden dan geregeld Roodpootvalken gemeld (figuur 3).

Totalen en trend

Om een idee te krijgen van de aantallen in 2008 en dubbele waarnemingen zo veel mogelijk uit te filteren, wordt voor pleisteraars het maximum per atlasblok (5x5 km) per decade aangehouden, en voor trekkers het maximum per dag per atlasblok. In 1992 kwam Ward Hagemeijer met een wat vindingrijke selectiemethode tot een aantal van 1111 vogels en een schatting van 1500-2000. Wanneer de eerder genoemde bestanden, met waarschijnlijk aanvullingen op het indertijd samengestelde bestand, worden gecombineerd, kan het berekende aantal worden bijgesteld op 1361. Het op dezelfde manier berekende aantal voor 2008 komt uit op 502 vogels (figuur 4). Het gemiddelde van de overige voorjaren bedraagt 76, en in het najaar worden gemiddeld 40 Roodpootvalken gezien.

In het voorjaar is geen duidelijke trend in de aantallen zichtbaar, in het najaar liggen de aantallen sinds 2000 de helft hoger dan in de tweede helft van de jaren negentig. Het is aanmerkelijk dat dit voortvloeit uit de toename van trektellingen en online invoer van losse waarnemingen.

Hoge aantallen in binnen- en buitenland

De drie grootste influxen van Roodpootvalken in Nederland hebben een duidelijke relatie met het optreden van oostenwind in mei (figuur 5). In 1988 heerste oostenwind van 6-14 mei, in 1992 van 17 mei - 1 juni, in 2008 van 3-14 mei en 21-27 mei.

Ook in het buitenland wordt de rol van aanhoudende oostenwinden benadrukt. In 1992 leverde dit ook in Groot-Brittannië, België en Denemarken recordaantallen op. Ook in 2008 zijn in de ons omringende landen meer Roodpootvalken gezien dan normaal. Op de Duitse site www.club300.de werden 277 vogels gemeld tegen gemiddeld 21 in 2002-07. Hetzelfde geldt voor België (minimaal 67 in 2008, tegen een tiental gemiddeld en 75 in 1992) en Groot-Brittannië (minimaal 70 in 2008, tegen gemiddeld 10 en 140 in 1992). In Spanje was het met 500 vogels (tegen enkele tientallen gemiddeld) zelfs de grootste influx ooit. Het merendeel werd hier gezien in de noordoostelijke provincies en op de Balearen. Ook in Frankrijk lag het aantal met 1300-1400 vogels ver boven het gemiddelde van 200 en de 350 in 1992. Hoge aantallen in Frankrijk, wat toch als voorland gezien kan worden voor de vogels die ons bereiken, correleren echter niet altijd met de onze. In het voorjaar van 1992 lag het Franse aantal weliswaar wat boven het gemiddelde, maar

In de nachtelijke uren werden de gezenderde Steenuilen met een ontvanger gevolgd.
Foto: Peter Eekelder

Steenuil onder de pannen!

De Steenuil is de laatste decennia een steeds zeldzamere verschijning geworden in het kleinschalige cultuurland. Sinds de zeventiger jaren is het aantal broedparen met 50-70% afgenomen. Er is al veel bekend over de globale habitateisen van deze soort, maar hoe de vogels zich precies in hun territorium bewegen en waar welke prooien gevangen worden blijft doorgaans goed verborgen. Meer inzicht hierin is belangrijk, want het verslechterende voedselbiotoop zou wel eens het grootste knelpunt voor de Steenuil kunnen zijn.

Onderzoek met zenders en camera's

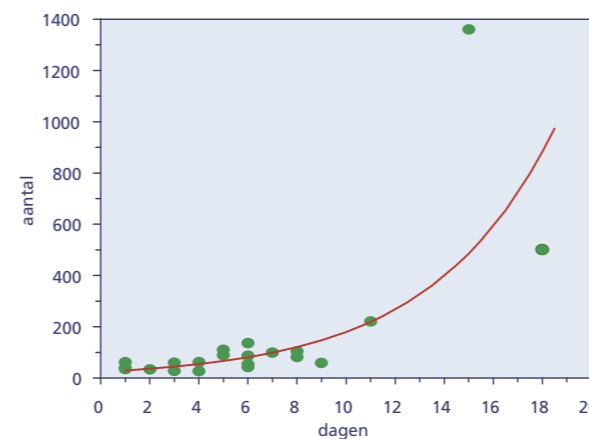
In 2006 is het project 'Steenuil onder de pannen' van start gegaan. Met dit project proberen Landschapsbeheer Nederland, Steenuiloverleg Nederland, Vogelbescherming en SOVON het platteland weer aantrekkelijker te maken voor Steenuilen. In een aantal voorbeeldgebieden zijn maatregelen uitgevoerd om meer geschikt biotoop voor Steenuilen te krijgen. Hierbij kan worden gedacht aan aanplant van fruitbomen, knotwilgen en hagen, aanleg van takkenrillen en perceelrandbeheer. Daarnaast zijn deze maatregelen bij een breed publiek onder de aandacht gebracht, zodat deze ook elders in Nederland navolging kunnen krijgen. De belangrijkste taak van SOVON was het in kaart brengen van habitatkeuze en terreingebruik van foeragerende Steenuilen. In 2007 en 2008 zijn vijf (3 vrouwtjes en 2 mannetjes) respectievelijk zes (3 mannetjes en 3 vrouwtjes) volwassen Steenuilen in de Achterhoek met een kleine radiozender uitgerust. 2007 werd als een pilotjaar beschouwd, waarin werd geëxperimenteerd met de methode en techniek. Studenten hebben de uilen gevolgd in het veld met behulp van een ontvanger en nachtkijkers. Door daarnaast met een in de

nestkast aangebrachte camera de aangevoerde prooien te registreren, kon ook bepaald worden welke voedselbron waar gevangen is. Daarmee kan het relatieve belang van de verschillende terreinonderdelen voor de gevangen prooien vastgesteld worden.

Eerste resultaten

Het bleek soms erg lastig om de uilen in de nachtelijke uren te volgen. Desondanks zijn er behoorlijk wat verplaatsingen vastgelegd. In 2008 zijn er bij één paar bijna 400 geregistreerd, waaronder 330 voedselvluchten. Dit paar wist met succes de drie uitgekomen jongen in goede conditie groot te brengen. Met de camera's werden bij het betreffende paar over het gehele broedseizoen meer dan 3000 prooien gedetermineerd. De grote meerderheid betrof regenwormen en diverse soorten rupsen en larven. Muizen maakten in aantal slechts beperkt deel uit van het menu, hetgeen ongetwijfeld te maken heeft met het relatief lage aanbod. Zowel in 2007 als 2008 werd in het begin van het broedseizoen een groot deel van de prooien gevangen in een paardenweide vlakbij de nestkast, en dan met name langs de randen. Hier werden vooral rupsen, meikevers en larven gepakt. En dan vooral op de momenten dat de paarden ook in de wei aanwezig waren. In de jongenperiode was vooral het gazon op het erf, direct naast de nestkast, van groot belang. Hier werden vooral regenwormen, rupsen en larven gevangen. Van andere terreinonderdelen werd nauwelijks gebruik gemaakt, op maisakkers werd alleen aan het begin van het seizoen af en toe gefoerageerd. Het belang van bermen en houtwallen is mogelijk echter wat onderschat. De volledige resultaten van het zenderonderzoek en voedselanalyse zullen begin volgend jaar worden gepresenteerd. De bevindingen kunnen uiteindelijk worden gebruikt om optimaal advies te geven over hoe mensen hun erf of tuin weer aantrekkelijker voor Steenuilen kunnen maken.

Steenuil. Foto: Niels van den Hooff

Figuur 5. Verband tussen het aantal dagen met (zuid)oostenwind in mei en het aantal waargenomen Roodpootvalken.

in 1988 ver eronder (40). Omgekeerd hebben de Roodpoten in de goede Franse jaren 1990 (800 vogels) en 2002 (950) ons niet bereikt. In deze jaren waren er in Nederland slechts een paar verspreide dagen met (zuid)oostenwind, en werden Roodpootvalken in Frankrijk voornamelijk in de zuidoosthoek gezien.

Sekseverhouding en leeftijd

Zowel in 1992 (N=444) als in 2008 (N=570) is 48% van gesekste vogels als mannetje doorgegeven. In de overige voorjaren was dit vrijwel gelijk (47%, N=597) en ook in het najaar is ongeveer de helft (52%, N=128) van de gesekste vogels mannelijk. Het aandeel onvolwassen vogels in het najaar bedraagt 69% (N=213). In 1992 werd 36% van de vogels als adult gemeld; zij overheersten aan het begin van de influx. Als alle waarnemingen van 2008 op een hoop geveegd worden, ligt het aandeel adulten veel hoger, met voor de eerste drie decaden van mei resp. 67%, 82% en 66% (N = 83, 245, 167). Bij alle opgaven van het Fochteloërveen zijn in totaal 202 adulte en 8 onvolwassen vogels doorgegeven. Een artikel in *Dutch Birding* (30: 228-235) leert echter dat de leeftijdskenmerken subtieler zijn dan menige waarnemer denkt. Het is zelfs aanmerkelijk dat de (wisselende) groep in het Fochteloërveen voor meer dan de helft uit tweede kalenderjaar vogels bestond! Voor een goede inschatting van de leeftijdsverhouding moeten we Roodpootvalken voortaan dus nog beter bekijken, maar dat is zeker geen straf.

Erik van Winden

Loes van den Bremer & Vincent de Lenne

Hans Esselink is niet meer

Met verbijstering hebben wij kennis genomen van het plotseling overlijden van Hans Esselink op zaterdag 30 augustus. De donderdag daarvoor was hij nog te gast op de jaarlijkse barbecue voor SOVON-personeel; wij konden niet vermoeden dat het de laatste keer was dat we Hans zouden ontmoeten. Velen kennen Hans als een open en inspirerende persoon. Zijn aanwezigheid ging nooit onopgemerkt voorbij en hij stak zijn mening zelden onder stoelen of banken.

Hans was al vroeg actief in de jeugdbond voor natuurstudie. Logisch dat hij vervolgens biologie ging studeren. Vanwege zijn voorliefde voor roofvogels stond hij mede aan de basis van de oprichting van de Werkgroep Roofvogels Nederland. De bescherming van het Bargerveen, en het onderzoek en ringwerk aldaar aan de Grauwe Klauwier, bracht hem tot de oprichting van de Stichting Bargerveen. Deze werkte al snel gebiedsoverschrijdend en werd landelijk actief. Inmiddels wordt in zo'n beetje alle Nederlandse landschappen breed ecologisch onderzoek ver-

populariteit onder studenten. Daarnaast was Hans betrokken bij talloze projecten en samenwerkingsverbanden. We onderhielden een intensieve samenwerking met hem en zijn club, en de inzet was om deze samenwerking verder te verdiepen. Helaas kan hij dat zelf nu niet meer meemaken. Met het overlijden van Hans verliest Nederland een zeer markant natuuronderzoeker.

Wij wensen zijn vriendin Annemarie en Merel, zijn dochter, heel veel sterkte toe met het verwerken van dit ongelooflijke verlies.

richt door de Stichting, van het Limburgse heuveland tot in de Hollandse laagvenen. De directe toepasbaarheid van dit onderzoek voor natuurbeheer, en de intensieve contacten die Hans daartoe onderhield met beheerders en beleidsmensen, behoorden tot zijn sterkste punten. De Stichting heeft nu een stevige basis binnen de Radboud Universiteit, waar Hans al een aantal jaren Universitair Docent Dierecologie was. Het onderzoeksprogramma van Stichting Bargerveen geniet een grote

Foto: Jos Schouwenmaars

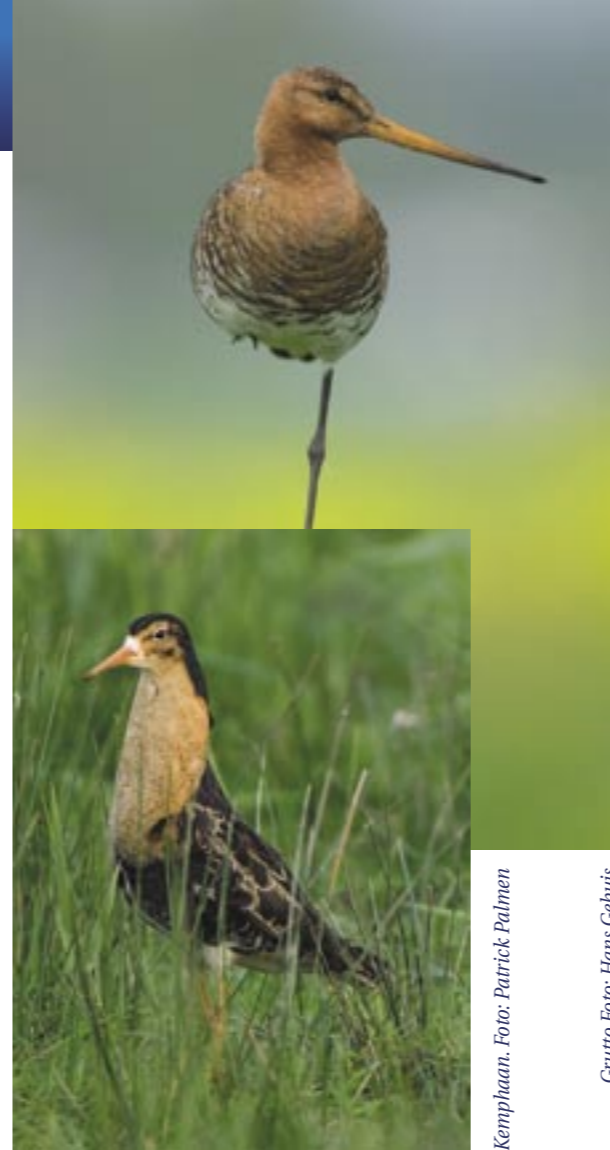
Eerste balans kwartelkoningseizoen 2008

In het afgelopen broedseizoen werden meer dan 200 roepende Kwartelkoningen in Nederland gehoord. Dat zijn er iets minder dan in 2007, maar het dubbele van de daljaren 2004-06. De verspreiding week nogal af van het gebruikelijke beeld. Bijna 40% was te vinden in het IJsseldal. Hoewel deze rivier altijd relatief grote aantallen heeft, is in andere jaren het hele riviereengebied goed voor 40% van de landelijke populatie. Langs Rijn en Waal werden dit jaar maar mondjesmaat Kwartelkoningen gehoord. Het voorkomen bleef hier beperkt tot enkele goede locaties (o.a. Ooijpolder, Amerongse Bovenpolder). In Drenthe werden vooral later in het seizoen goede aantallen vastgesteld (13% landelijk aantal); juist in deze provincie bevinden zich veel hooilanden die - ongeacht het voorkomen van Kwartelkoningen - pas na 1 augustus worden gemaaid. In het bolwerk in het Groningse Oldambt werden slechts 6 territoria vastgesteld, waarvan maar twee daadwerkelijk in een akker. Een dergelijk klein aantal werd er tot dusverre alleen gehoord op het dieptepunt van de Nederlandse populatie, rond 1990. Het heeft er alle schijn van dat akkers dit jaar niet erg in trek waren. In grote delen van Noordoost-Nederland heerste sinds half april extreme droogte (neerslagte-

kort plaatselijk 200 mm), wat mogelijk doorwerkte in de beschikbaarheid van voedsel (slakjes, wormen) en vestiging in akkers minder aantrekkelijk maakte. Het zal interessant zijn om te zien hoe andere akkervogelsoorten het hier deden. In ieder geval werden in het Oldambt ook weinig Kwartels aangetroffen en werden minder broedende Grauwe Kiekendieven vastgesteld. In hooiland kon, dankzij de bereidwillige medewerking van een groot aantal terreinbeheerders en boeren, voor meer dan 90% van de gevestigde Kwartelkoningen worden afgesproken het maaien uit te stellen tot 1 augustus. Langs de IJssel en langs de Vecht werd in overleg met Staatsbosbeheer en Landschap Overijssel een aantal percelen speciaal voor Kwartelkoningen zelfs tot 1 september niet gemaaid. Veldwerk in 2007 heeft laten zien dat niet alleen de Kwartelkoning, maar ook andere late broedvogels, libellen en sprinkhanen van zulke laat gemaaide percelen profiteren. Net als in 2007 werden weer enkele Kwartelkoningen langs de IJssel van een radiozendertje voorzien. Daarmee kan de normaal 'onzichtbare' Kwartelkoning in de dichte vegetatie op de voet worden gevolgd. Dit onderzoek, uitgevoerd dankzij bijdragen van

Provincie Overijssel, Provincie Gelderland en Vogelbescherming Nederland, is bedoeld om erachter te komen hoe effectief de huidige beschermingsmaatregelen zijn, en hoe Kwartelkoningen zich in het terrein bewegen onder invloed van maaiwerkzaamheden in de omgeving. Voor het eerst konden ook twee halfwas kuikens worden gevolgd. De eerste resultaten bevestigen in grote lijnen de uitkomsten van een kleiner opgezet onderzoek in 2007: mannetjes maken overdag veelvuldig uitstapjes buiten de straal van 100 m die rond de roepplek bij het maaien wordt gespaard. Ze beconcurreren elkaar zelfs om de beste roepplek (en wisselen dus ook veelvuldig van plek!). Dat maakt ze extra gevoelig voor maaiactiviteiten, zodat een ruimere straal (250 m) rond een roepplaats gespaard zou moeten worden om risico van verstoring zoveel mogelijk uit te sluiten. Verdere resultaten van het kwartelkoningseizoen zullen in de loop van het najaar worden geplaatst op www.kwartelkoning.nl.

Kees Koffijberg & Jan Schoppers

Kemphaan. Foto: Patrick Palmien

Grutto Foto: Hans Gebuis

Boerenlandvogels steeds verder in het nauw

De nieuwste resultaten van het weidevogelmeetnet schetsen andermaal een somber beeld van de toestand van de broedvogels van het boerenland, en doen vrezzen voor hun toekomst. In de veengebieden van Noord-Nederland gaan de aantallen momenteel het snelst achteruit, wat schuilt daarachter? En de stand van weidevogels in de reservaten lange tijd nog redelijk stabiel, recent lijkt ook hier de achteruitgang toe te slaan..

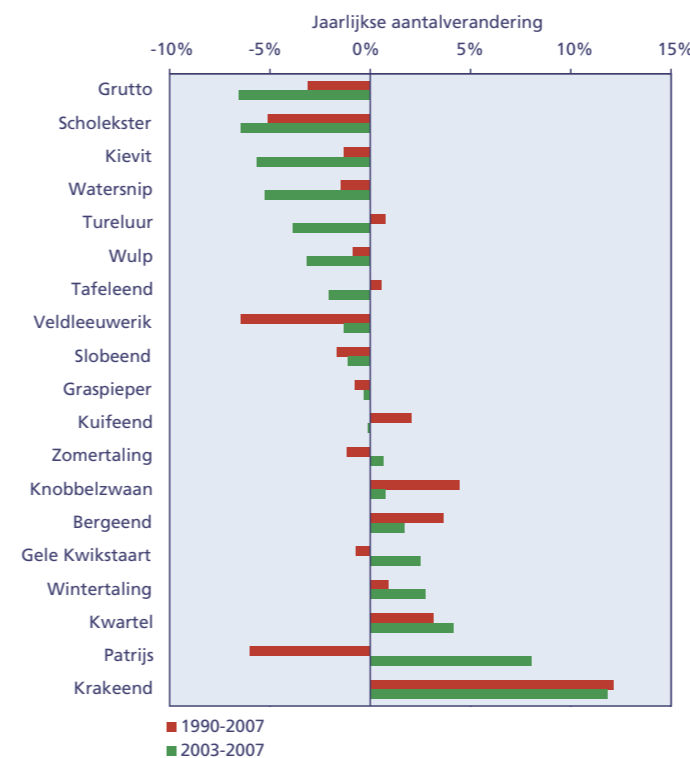
Commotie rondom boerenlandvogels

Weidevogels blijven de gemoederen bezig houden. Dit bleek wel uit de aandacht van de media onlangs rondom het verschijnen van de Vogelbalans. Hierin werd o.a. vermeld dat weidevogels in gebieden met agrarisch natuurbeheer het niet beter doen dan in regulier boerenland. Alle beschermingsinspanningen ten spijt is de achteruitgang (nog) niet verminderd, zo werd geconstateerd. Belangrijk om te weten is natuurlijk waarom al die maatregelen niet effectief zijn. Onderzoek van Alterra heeft inmiddels laten zien dat één van de mogelijke oorzaken is dat de beschermingsmaatregelen niet op de juiste plekken worden uitgevoerd. Bijvoorbeeld omdat die plekken te ver verwijderd zijn van de plaatsen

voor vogels, maar ook door de condities die ze daar tegenkomen. Daaronder valt wellicht ook predatie, een volgens velen belangrijke oorzaak van de achteruitgang van boerenlandvogels. Een grote predatiedruk is in veel gevallen echter ook een gevolg van dezelfde niet-optimale terreincondities, zoals te weinig openheid. Al deze bevindingen betreffen natuurlijk gemiddelde patronen, en plaatselijk worden afwijkingen van de grote lijn aangetroffen. Dergelijke situaties verdienen nader onderzoek, omdat ze ons (nog) meer inzicht kunnen verschaffen in het belang van de factoren die van invloed zijn op het wel en wee van boerenlandvogels. Maar feit blijft dat de grote lijn het voortbestaan van weidevogels in Nederland bepaalt, en daar zullen we ons dus in de aanpak van de problematiek op moeten richten.

Recente aantalsontwikkelingen

In het Nationale weidevogelmeetnet wordt sinds 1990 de ontwikkeling van vogels op het boerenland gevolgd, waarbij de nadruk op de graslanden ligt. Het aantal proefvlakken waarin boerenlandvogels worden geteld bedraagt inmiddels ruim 1800. Trends worden berekend over de totale periode (1990-2007) en de laatste vijf jaar (2003-2007). Zoals bekend hebben veel van de boerenlandvogels het zwaar (fig.1). Wat daarbij opvalt is dat in de laatste vijf jaar vooral de steltlopers hard in aantal achteruit gaan en dat die afname in vergelijking met de totale periode nu veel sneller verloopt. Doordat de aantallen vogels in het boerenland vooral door deze soorten worden bepaald, betekent dit dat ook de totale broedvogelpopulatie snel in aantal afneemt. 'Vertrouwde' koplopers in negatieve zin zijn Grutto en Scholekster. Precies de soorten waarvoor Nederland de grootste verantwoordelijkheid heeft, omdat een belangrijk deel van de Europese populatie in ons land broedt. Een positieve uitzondering onder de steltlopers was lange tijd de Tureluur. Over de totale periode gerekend laat deze soort nog steeds een positieve ontwikkeling zien, maar recentelijk is dit beeld veranderd: in de laatste vijf jaar nam de soort jaarlijks met gemiddeld 4% af. Er zijn gelukkig ook positievere berichten. Zo neemt de Veldleeuwerik weliswaar nog steeds af, maar lijkt de mate waarin wat

Figuur 1. Gemiddelde jaarlijkse aantalverandering van boerenlandvogels in de periode 1990-2007 (rood) en 2003-2007 (groen) in het agrarisch gebied. De soorten zijn gerangschikt op basis van hun gemiddelde afname in de laatste vijf jaar.

verminderd: van jaarlijks 6,5% berekend over de totale periode naar 1,5% in de laatste vijf jaar. De enige andere soorten die het de laatste vijf jaar beter, of minder slecht, doen zijn Zomertaling, Gele Kwikstaart, Wintertaling, Kwartel en Patrijs. De grootste vooruitgang laat de Krakeend zien.

Sterkste afname in de noordelijke veengebieden

In het weidevogelmeetnet is het voor negen soorten (Slobeend, Kuifeend, Scholekster, Kievit, Grutto, Tureluur, Veldleeuwerik, Graspieper en Gele Kwikstaart) mogelijk om trends te berekenen per regio. De onderscheiden regio's zijn de zandgronden, de noordelijke en zuidelijke zeekelegebieden, de noordelijke en westelijke laagveengebieden en het rivierengebied. Sinds 1990 varieert de jaarlijkse afname in de afzonderlijke regio's tussen de ca. 1 en 2,5% (fig. 2). In drie regio's is de afname in de laatste vijf jaar versneld. Op de zandgronden is de omvang van de afname ongeveer verdubbeld, in de zuidelijke zeekelegebieden is deze verdrievoudigd en in de noordelijke veengebieden zelfs meer dan verdrievoudigd. Opmerkelijk daarbij is dat de zuidelijke zeekelegebieden het tot voor kort relatief nog het beste deden. Waarom dat recent is veranderd is vooralsnog onduidelijk. En wat is er aan de hand in de noordelijke laagveengebieden? Hier nemen de boerenlandvogels jaarlijks met bijna 6% af, bijna twee zo veel als in de noordelijke zeekelegebieden. Deze zeer sterke afname komt vooral op het conto van de steltlopers, met in de laatste vijf jaar een jaarlijkse afname van bijna 9% (Kievit) tot ruim 13% (overige steltlopers). Ook de Slobeend en de Kuifeend doen het hier slecht met een jaarlijkse afname van resp. 3,6% en 7,5%. De enige uitzonderingen zijn de zangvogels. Graspieper is stabiel, Veldleeuwerik neemt licht af (-1%) en Gele Kwikstaart doet het hier als enige juist goed, met een jaarlijkse toename van 9%. De oorzaak is niet eenvoudig te achterhalen, maar wellicht is sprake van een relatief sterke verdroging van de noordelijke veengebieden. Dat zou kunnen verklaren waarom vochtminnende soorten hier zo sterk afnemen, terwijl zangvogels profiteren. Niet uitgesloten kan worden dat ook predatie hier een grotere rol is gaan spelen (mede onder invloed van landschappelijke veranderingen) en daar hebben de steltlopers eerder last van dan zangvogels.

Reservaten krijgen nu ook klappen

De proefvlakken van het weidevogelmeetnet zijn het afgelopen jaar ingedeeld naar type landgebruik, waarbij onderscheid is gemaakt in grasland (minimaal 75% bestaat uit grasland), bouwland (minimaal 75% is bouwland), gemengd gebruik en reservaat (in bezit van een terreinbeherende instantie). Op grond van deze indeling zijn vervolgens voor het eerst trends berekend per type landgebruik. Deze zijn indicatief, omdat ze niet gestratificeerd en gewogen zijn berekend, zoals de overige trends. Mogelijk is dus van enige onder- of overschatting sprake. De indexen laten zien dat de afnamen in de drie typen landbouwgebieden in omvang vergelijkbaar zijn (fig. 3; gemiddelde jaarlijkse

afname sinds 1990 is 2%). De reservaten wijken hiervan af. Over de totale periode is hier zelfs sprake van een lichte toename, maar dat lijkt van voorbijgaande aard. Tot 2000 namen de aantallen toe, maar sindsdien zien we een vergelijkbare ontwikkeling als in het agrarisch gebied. In de laatste vijf jaar nemen de aantallen jaarlijks met bijna 2% af. In grasland en gemengd is dat ruim 3% en in bouwland zelfs 4,5%. Oorzaken liggen vaak in het uitgevoerde beheer. Dat kan het waterpeilbeheer zijn (het is niet altijd mogelijk om dit voor weidevogels te optimaliseren), onvoldoende bemesting (zeker als de nevendoeleling botanisch is), te extensieve beweiding, enz. Veel van die oorzaken hangen samen met de problemen die terreinbeheerders tegenkomen bij het vinden van boeren die hun terreinen willen gebruiken. Voor hen is het vaak niet meer rendabel om het land onder de voorwaarden van de terreinbeheerder te bewerken.

Maar hoe dan wel?

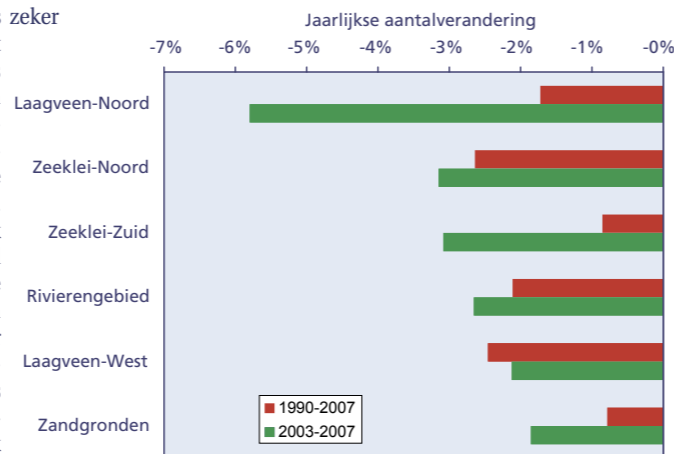
Het wordt nu echt de hoogste tijd dat we ons gaan richten op gebieden waar het nog goed gaat met de boerenlandvogels en te achterhalen waarom dat zo is. Dat is zeker belangrijk in de reservaten, want dat zijn de laatste plekken waar we soms nog kritische soorten als Kemphaan en Watersnip aantreffen. Als die gebieden niet goed worden beheerd, zullen deze soorten wellicht al op korte termijn uit Nederland verdwijnen. Behalve de weidevogels hebben ook veel akkervogels het momenteel moeilijk. De recente opheffing van de braaklegregeling zal daar zeker geen verbetering in aanbrengen. Ook hier zijn echter voorbeelden van maatregelen die een deel van de akkervogels kunnen helpen, zoals akkerrandenbeheer. Er zal echter nog onderzoek nodig zijn om dit soort maatregelen op optimale wijze toe te passen. Voor een beter begrip van het succes van beheermaatregelen is het essentieel dat er niet alleen monitoring van de aantallen vogels plaatsvindt, maar ook van het beheer en landgebruik. Alleen dan zijn we in staat om te achterhalen waarom het ene gebied het goed doet en het andere, ogenschijnlijk vergelijkbare gebied, juist niet. De tijd dat er maatregelen op grote schaal werden uitgevoerd zonder evaluerend onderzoek is gelukkig voorbij. In het verleden is veel tijd verloren met maatregelen die uiteindelijk niet effectief bleken. Tijd die er voor de vogels van het boerenland nu zeker niet meer is.

Wolf Teunissen

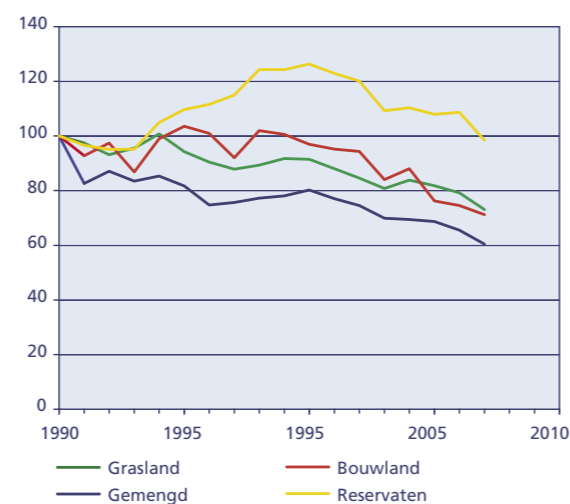
Het nationale weidevogelmeetnet is een samenwerkingsverband tussen SOVON, CBS en de provincies en maakt deel uit van het broedvogelmeetnet. Het wordt medegefinancierd door het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Het is een van de meet-netten uit het Netwerk Ecologische Monitoring.

Krakeenden. Foto: Hans Gebuis

Figuur 2. Gemiddelde jaarlijkse aantalverandering van negen soorten boerenlandvogels per regio in de periode 1990-2007 (rood) en 2003-2007 (groen) in het agrarisch gebied. De sterkste afname in de laatste vijf jaar heeft plaatsgevonden in de noordelijke veengebieden, de minst sterke afname op de zandgronden.

Figuur 3. Trends van boerenlandvogels opgesplitst naar type landgebruik.

Tweede jaar MUS: stadsvogels in de peiling

Dit jaar ging het Meetnet Urbane Soorten zijn tweede jaar in. De deelname was weer goed, en het is spannend om te zien hoe honderden tellers de vogelbevolking van de dynamische stad weten vast te leggen.

Tellers in de stad

Begin 2008 is in de pers en bij vogelwerkgroepen vrij veel aandacht geweest voor het stadsvogelmeetnet, hetgeen resulteerde in 143 nieuwe waarnemers. Samen met 319 postcodegebieden die ook al in 2007 geteld zijn leverde dit een totaal op van 462 getelde gebieden. Van circa 100 gebieden van vorig jaar hebben we op dit moment nog geen telgegevens van 2008 ontvangen. Mogelijk dat een deel van deze gebieden nog moet worden ingevoerd, anders is het verloop in getelde gebieden groter dan we hadden verwacht. Voor een monitoringprogramma is het belangrijk dat dezelfde tellers hun eigen gebied jaar in jaar uit blijven tellen. Voor het MUS, met relatief veel 'nieuwe' tellers, een hele uitdaging, maar door de eenvoudige opzet die weinig tijd kost hopen we dat dit gaat lukken. Voor bebouwde gebieden in delen van Zeeland, Friesland, Overijssel en Noord-Holland zouden we overigens graag nog wat meer tellers verwelkomen. Diverse tellers meldden dat bij terugkomst in hun telgebied sommige telpunten drastisch van uiterlijk veranderd waren: bouwputten, nieuwe wegen, telpunt ontoegankelijk gemaakt door hekken, en dergelijke. Indien enigszins mogelijk, verdient het de voorkeur deze punten toch te blijven tellen, om zodoende de snelle veranderingen in de stad goed te kunnen volgen.

Vogels in de stad

In 2008 werden ongeveer even veel vogels (ruim een kwart miljoen) en vogelsoorten (155) waargenomen als in 2007. De exoten zijn in MUS goed vertegenwoordigd, met dit jaar weer een paar nieuwe soorten erbij, zoals Zwarthalszwaan, Zebravink en Lachduif. Op basis van de 2300 telpunten die zowel in 2007 als in 2008 drie maal zijn geteld, kunnen we nu al inschatten hoe het de stadsvogels dit jaar is vergaan (zie tabel 1). De Huismus nam zoals verwacht verder af, en ook Roodborst laat een duidelijke afname zien. De duiven doen het goed, met toenames bij Houtduif en Stadsduif en een stabiele stand van de Turkse Torteel. Ook Ekster, Wilde Eend en Gierzwaluw bleven opvallend stabiel. Hoewel de toename van de Kauw en de afname van de Spreeuw in lijn zijn met de landelijke trends, moeten we bij de indexgetallen voor deze soorten vooralsnog een slag om de arm houden, omdat het al dan niet aantreffen en noteren van

grote groepen of slaaptrek een grote invloed heeft op de totaalaantallen. Hier gaan we in de toekomst beter naar kijken. MUS is vooral opgezet voor het volgen van trends in aantallen en verspreiding van algemene vogelsoorten. Lastig waarneembare en zeldzame soorten lijken minder goed uit de verf te komen (bijvoorbeeld Grauwe Vliegenvanger en Spotvogel). Enkele vogelsoorten die vaak bij bebouwing voorkomen zijn in het MUS opvallend schaars, zoals Ringmus, Holenduif en Zwarte Roodstaart. In het Jaar van de Scholekster is speciaal aandacht gevraagd voor dakbroedende Scholeksters. Op de vaste MUS-telpunten zijn dit jaar 21% meer Scholeksters geteld dan vorig jaar. Het aantal telpunten met Scholeksters is echter aan de lage kant, en de komende jaren zullen moeten uitwijzen dit een structurele toename is of valt binnen de onnauwkeurigheidsmarges van de resultaten. Om te beoordelen of Scholeksters het in de stad beter doen dan daarbuiten, moet er nog enkele jaren worden doorgeteld.

Naar een stadsvogelindicator

De gegevens uit MUS en uit de wintervogeltellingen in de stad van het PTT (sinds 1980) zul-

len in samenwerking met Vogelbescherming Nederland worden verwerkt in een zogenaamde stadsvogelindicator. Dit moet een eenduidige graadmeter worden voor de toestand van vogels in bebouwd gebied. Daarvoor zal ook een nieuwe, gedetailleerde typologie ontwikkeld worden voor biotopen in de stad.

De MUS-cursus

De vorig jaar ontwikkelde MUS-cursus is reeds door ruim 200 vogelaars gevolgd. Deze internetcursus kan op ieder moment individueel doorlopen worden en richt zich met name op de herkenning op geluid en op zicht van de algemene vogelsoorten in bebouwde gebieden. We hopen dat ook de cursus voor nieuwe aanwas van MUS-tellers zal zorgen. Zowel voor de MUS-cursus als voor het MUS-project kunt u op de SOVON-site terecht (zie monitoring>Broedvogels>Stadsvogels(MUS), of <http://www.sovon.nl/default.asp?id=367>).

Bram Aarts

Tabel 1	Naam	aantal 2007	aantal 2008	verandering in 2008 (%)
Veranderingen in aantallen van enkele algemene stadsvogelsoorten op basis van MUS-telgebieden die in beide jaren volledig zijn geteld.	Houtduif	8017	8703	9
	Stadsduif	2081	2257	8
	Kauw	10704	13212	8
	Tijftjaf	1611	1728	7
	Winterkoning	2148	2300	7
	Groenling	1436	1513	5
	Wilde Eend	2922	3076	5
	Turkse Torteel	3305	3399	3
	Zwartkop	887	892	1
	Meerkoet	1382	1396	1
	Koolmees	4211	4253	1
	Pimpelmees	1853	1849	0
	Zwarte Kraai	3808	3477	0
	Heggenmus	1277	1252	-2
	Ekster	2593	2538	-2
	Vink	2449	2358	-4
	Merel	8649	8306	-4
Gierzwaluw	10140	9778	-4	
Spreeuw	10227	6859	-5	
Huisumus	5976	5546	-7	
Roodborst	1007	929	-8	

Holmer Vonk (Epe, 1969) kreeg het vogelringen bijna letterlijk met de paplepel ingegoten: als kleine jongen, met zijn vader op Schiermonnikoog. Sinds tien jaar is hij ook een van de drie mannen achter de CES-locatie Ooijse Graaf. 'Mede door dit project is het ringen in Nederland minder vrijblijvend geworden.'

'Heel even een Afrikaganger vasthouden...'

wel je handen vol.'

Anderhalf uur later hangt Vonk, precies volgens planning, één van de laatste netten op, boven een ondiepe plas. 'Vorige keer hadden we hier maar liefst vijf IJsvogels. Als het een beetje een bewolkte ochtend wordt hebben we weer een redelijke kans. Als de zon snel gaat schijnen wordt het niets met IJsvogels. Dan zien ze de netten te goed. Dan heb je meer kans dat ze op de bovenste draden in het zonnetje zitten dan dat ze in het net komen.' Een kenmerkende, schrille piep, net om de hoek, voedt de hoop op een IJsvogel in de hand.

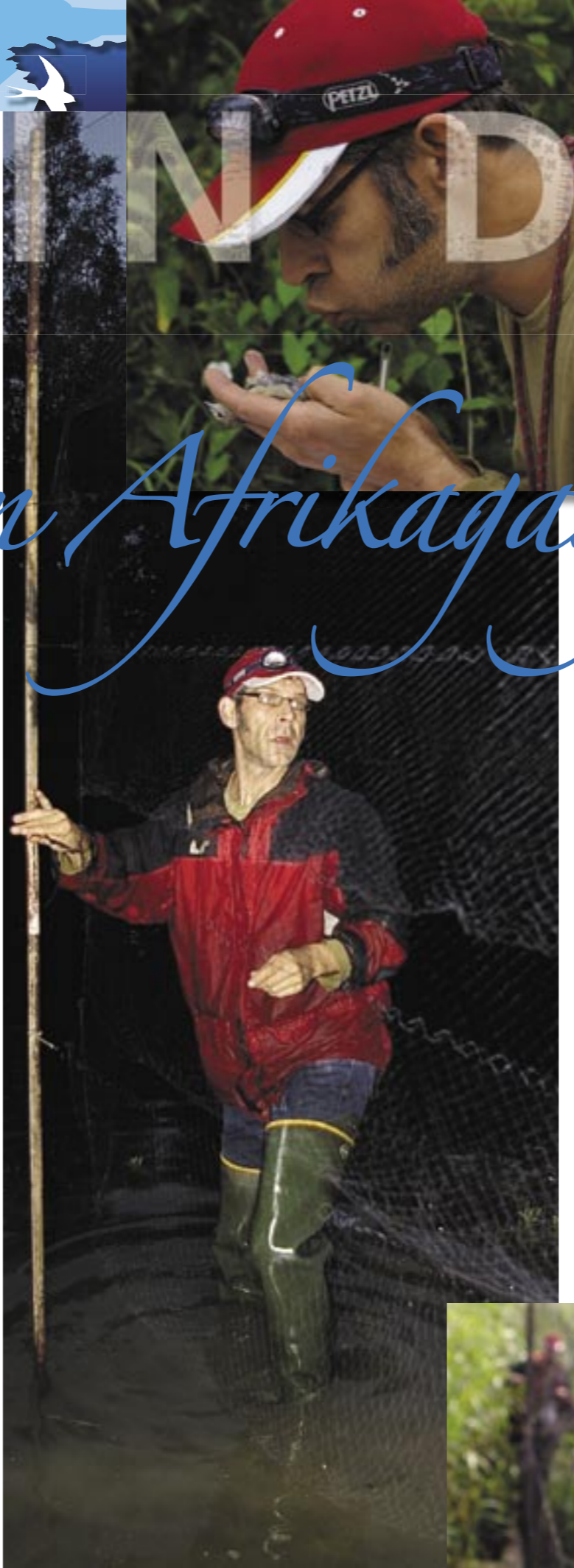
Baardmannetje

Als alle netten staan wordt het laatste onderdeel geprepareerd, op een centrale plek, midden op een pad tussen de netten. Onder het blad van een campingtafel prikt Vonk een lange stok. Campingstoeltje erbij, opschrijfboek, een snelle boterham en een kop koffie en dan meteen weer door naar het eerste net. 'Er vliegen behoorlijke aantallen Gele kwikstaarten dus die zullen we ook wel in de netten krijgen.' En inderdaad, naast een stuk of vier jonge Kleine karekieten en wat Rietgorzen zitten er ook diverse Gele kwikken in het eerste net. Bij een jong Baardmannetje grijnst Vonk. 'Dit is echt leuk, Baardmannetjes zien we hier niet veel. Ik had nog niet van broedgevallen in de regio gehoord, maar als we hier een net uitgevloegen exemplaar vangen, dan kan het nest toch niet ver weg zijn geweest.'

Even secuur als geoefend haalt Vonk de dieren uit hun benarde posities. Het ziet er af en toe letterlijk ingewikkeld uit. 'Tja, ze klemmen zich meestal met hun pootjes in het net vast en draaien zich dan behoorlijk in de knoop. Maar als je de pootjes als eerste los maakt, komt de rest meestal vanzelf wel.' Eén voor één verdwijnen de vogels in katoenen zakjes die vervolgens als bedeltjes aan een grote ketting van touw om de hals van de ringer komen te hangen. Als de eerste twee netten leeg zijn gehaald zijn de katoenen zakjes op en keren we terug naar de campingtafel. Dan wordt ook duidelijk waar de stok voor is: daar komt de bos met zakjes aan te hangen, klaar om te worden verwerkt.

Als je tien jaar lang, tenminste twaalf keer per broedseizoen een vaste route door een dicht rietveld loopt, dan zie je paadjes waar anderen ze niet zien. Met een gedecideerde pas beent Holmer Vonk dan ook om een uur of vier 's morgens in het donker op zijn eerste locatie af. 'We moeten een beetje opschieten. Ik ben vandaag maar alleen, en vóór half zes moeten we 200 meter net hebben staan.' Zijn regenjas en lieslaarzen zijn vrijwel direct druipnat van de bedauwde rietstengels. Een koplamp op zijn petje beschijnt zijn onzichtbare pad. 'Hier naar links', zegt hij bij iets dat blijkbaar een afslag is. Onder wat losse rietstengels haalt Vonk een paar tentstokken tevoorschijn. Hij steekt ze in twee buisjes die al in de grond klaar stonden. Geroutineerd hangt hij een meter of twintig net ertussen. En voort gaat het, naar de volgende plek waar een net moet worden opgezet.

De CES-locatie Ooijse Graaf ligt in een moerassig gebied in de Ooijpolder. 'Tien jaar geleden zijn we hier begonnen', vertelt Vonk. 'Dit is één van de veertig Constant Effort Sites van het Vogeltrekstation en SOVON. Tussen begin april en half augustus worden op al die locaties op een vastgestelde manier, gedurende een vaste tijd en met een vaste lengte mistnetten vogels gevangen en geringd. Het leuke van deze moerassige plek is dat we doorgaans vrij grote aantallen vogels hebben. Zeker aan het eind van het seizoen willen hier bijvoorbeeld nog wel eens grote groepen Boerenzwaluwen overnachten. Dan heb je

De vogels worden in een straf tempo geringd, de maat genomen en onder de buikveren wordt – even blazen – de hoeveelheid vet, spierweefsel en de staat van de eventuele broedvlek gecontroleerd. Tot slot worden ze gewogen. Direct uit het zakje onder de unster vliegen ze hun vrijheid weer tegemoet. Een Pimpelmees vliegt al ondersteboven uit het zakje nog voor hij gewogen is. 'Dat heb je met die hollenbroeders; die zijn zo verrekke handig', lacht Vonk. Het Baardmannetje, een paar zakjes later, begint direct na zijn vrijlating luid te roepen naar onzichtbare soortgenoten: 'ting, ting'

Determineertabel

Halverwege de ochtend komt collega ringvergunninghouder Joost Valkenburg nog heel even langs, samen met zijn zoon van drie. Ook die lijkt het ringen met de paplepel ingegoten te gaan krijgen, al is het gifgroene plastic verrekijkertje om zijn nek nu nog vooral achterstevoren interessant: om de dingen ver te zien. 'Samen met Frank Majoor bestieren we deze site met z'n drieën', vertelt Valkenburg. 'Maar door vakantie en een geboorte is het nu even schipperen met de tijd.' Schipperen of niet, de Ooijse Graaf staat hoog op de ranglijst van CES-locaties. 'We hebben in de tien jaar van dit project inderdaad nog niet één periode overgeslagen', beaamt Vonk niet zonder trots. 'Dat is toch wel cruciaal aan dit werk: de continuïteit. Alleen door jaar-in-jaar-uit stug door te ringen kun je uiteindelijk zinnige conclusies trekken.'

Freelance wetenschapsjournalist Rob Buitter baggert voor SOVON door de klei.

Rob is ondermeer verslaggever voor Vara's Vroege Vogels en schrijft ook voor bladen als Trouw, Intermediair en Vogelnieuws. 'Noem me gerust vogelaar.

Maar vogelkenner, dat durf ik – zeker in een blad van SOVON – niet te beweren.

Ik rij vooral graag nieuwsgierig mee op de bagagedrager van de echte cracks', zegt hij.

In 'IN DE KLEP' doet Rob verslag van zijn ontmoetingen in het veld.

Bij het volgende rondje gevangen vogels assisteert Valkenburg met de administratie. 'Een teruggie' dicteert Vonk in jargon: een vogel die al een ring heeft. Als hij het ringnummer van de Kleine Karekiet opleest vraagt hij zich hardop af: 'heb ik deze niet eerder vanochtend geringd?' Het blijkt inderdaad een juveniel die eerder vandaag in hetzelfde net vloog. 'Bosrietzanger' had Vonk er in eerste instantie bij geschreven, om dat vervolgens weer door te strepen. 'En nu ga ik toch weer twijfelen.' Ook Valkenburg blijkt zijn handen niet in het vuur te willen steken voor de determinatie. Een tabel met lengtes van het laatste stuk van de handpennen biedt uitkomst: het is tóch een juveniele Bosrietzanger! 'Vogels determineren in de hand is toch een andere tak van sport', verduidelijkt Vonk. 'Je denkt misschien dat het alleen maar makkelijker is als je ze zo dichtbij hebt, maar dat is het niet altijd.'

Jachtinstinct

'Het is best hard werken', zegt Vonk, als Valkenburg weer naar huis is om kraamvisite te ontvangen. 'Zeker als je het eventjes alleen moet doen. Maar op een andere manier is dit ook heel rustgevend werk. In het dagelijks leven zit ik in de automatisering. Dan ben je de hele dag bezig met 'niet bestaande' dingen. Ringen is concreet, tastbaar. Het appelleert ook aan een oerinstinct. Noem het gerust jacht. Ik ben ervan overtuigd dat dat voor mijn vader ook één van de drijfveren was: het bevredigen van een soort jachtlust. Al stond ook voor hem de wetenschap voorop. Dat wil zeggen: in zijn vrije tijd. In zijn professionele leven moest hij zorgen dat de vogels rond de luchtmachtbasis Twente geen probleem werden voor de vliegtuigen. Al sinds ik kon lopen ging ik met mijn vader mee vogels ringen op Schier. Na zijn dood in 1985 is daar een vaste ringgroep ontstaan. Ik ring nog steeds op Schier, en ook in de Kroonspolders op Vlieland. Op de eilanden vangen we vooral in het najaar.' 'Het CES-project heeft meer continuïteit in het ringen gebracht' zo stelt Vonk tevreden vast. 'Tot tien jaar geleden vingen we eigenlijk alleen maar dieren in najaarskleed. Nu

kunnen we in andere maanden ook andere ruistadia en kleden zien. Je krijgt een beter beeld. Maar nog veel belangrijker vind ik dat het ringen minder vrijblijvend is geworden. Op de CES-locaties proberen we in de loop van de jaren een koppeling te maken tussen het Broedvogel Monitoring Project en het Nestkaartenproject aan de ene kant en onze vangsten aan de andere kant. Door bijvoorbeeld de verhouding tussen adulten en juvenielen te bepalen kunnen we mogelijk ook iets zeggen over het broedsucces. En ook de trends in absolute aantallen van soorten worden steeds waardevoller naarmate we langer op deze consequente manier vangen. Ik moet je eerlijk zeggen dat ik na tien jaar 'CES-en' wel iets meer had verwacht van die koppeling van bestanden. De echt sterke verbanden met de andere projecten laten nog even op zich wachten. Maar het is absolute winst dat het ringen in een strakker kader is gekomen. Dan weet je nog beter waar je het voor doet. Ik ben niet bang voor een keurslijf ofzo. De aard van dit werk brengt per definitie een heel vrij gevoel met zich mee.' Gevraagd naar zijn diepste drijfveer komt – naast de relevantie voor het onderzoek en de bescherming – toch vooral weer dat primaire gevoel boven. 'Vogels in de hand, dat is een heel ander verhaal dan vliegende soorten. Het is een apart gevoel om zo'n dier heel even van dichtbij te zien. Je blaast op zijn buik om te zien hoeveel vet er onder de veertjes zit. Als je een dikke gele laag ziet weet je dat zo'n beestje van nog geen vijftien gram klaar is om een waanzinnig eind te gaan vliegen. Soortgenoten zonder vet zijn vaak tientallen procenten lichter. Dat hele verhaal gaat dan eventjes door jouw handen. Da's gaaf ja.'

Aan het eind van de ochtend heeft Vonk 69 vogels gevangen, waaronder drie Baardmannetjes en een tiental 'teruggies'. IJsvogels zaten er deze ochtend niet bij. Ze hebben wel voortdurend rond de ringplek zitten piepen. 'Jammer. Te mooi weer denk ik', zegt Vonk, bezweet inmiddels.

Rob Buitter

Aankondiging: Nomineer de "SOVON- Vrijwilliger van het Jaar"!

Misschien heb je het al gelezen op de website of gehoord via een Vogelwerkgroep: dit jaar wordt voor het eerst een prijs uitgereikt aan de "SOVON-Vrijwilliger van het Jaar".

De persoon die deze titel krijgt kenmerkt zich doordat hij of zij een opmerkelijke inzet voor één van onze (tel)projecten heeft laten zien. De reden voor dit initiatief is dat vrijwilligers voor SOVON van groot belang zijn. Zonder de ruim 7.000 vrijwillige vogeltellers zou SOVON niet op deze wijze kunnen bestaan. De inzet van vrijwilligers wordt enorm gewaardeerd, vandaar dat we dit willen benadrukken door jaarlijks een bijzondere vrijwilliger in het zonnetje te zetten.

We vragen je hierbij om kandidaten voor deze eervolle prijs voor te dragen en dit bericht te verspreiden zodat het zoveel mogelijk mensen bereikt. De criteria om in aanmerking te komen zijn in het reglement op de website te lezen. De voordrachten dienen voorzien te zijn van de gegevens van de kandidaat en een motivatie van max. 1 A-4tje.

De jury, bestaande uit Greta van Hoorn en Berry van Elst (Ledenraadsleden), Adrie Hottinga (bestuur) en Frank Saris (adviseur zonder stemrecht), zal de nominaties beoordelen en een kandidaat voorstellen aan het bestuur. De prijs zal op de Landelijke Dag, 29 november 2008, uitgereikt worden aan de

gelukkige winnaar. Stuur je nominaties via e-mail uiterlijk **31 oktober** aan Nicole Boeijink, nicole.boeijink@sovon.nl, zij is tevens contactpersoon voor vragen en/of opmerkingen.

Kortom... ken je mensen die zich al jaren als vrijwilliger inzetten voor SOVON en die de titel "SOVON-vrijwilliger van het jaar" verdienen, aarzel dan niet, meld ze aan en zeg het voort!

Nicole Boeijink
Medewerker educatieve communicatie

Spaans kwartelonderzoek uitgebreid met Nederland

Europese kwartels (*Coturnix coturnix coturnix*) staan bekend als opportunistische broedvogels: ze kunnen tot laat in het broedseizoen uit het niets verschijnen en zich in geschikte habitats vestigen. Vaak wordt vermoed dat dergelijke laat aankomende Kwartels uit het Middellandse Zeegebied afkomstig zijn. Maar klopt die theorie wel? In juni 2008 werden door een Spaans-Nederlands team (M. Puigcerver, J-D. Rodríguez, F. Sardà, J. Biemans, K. Koffijberg, J. Staal & M. van de Vossenber) in het Groningse Oldambt en in de Drenthe Veenkoloniën 32 Kwartels gevangen en onderzocht. Dit gebeurde in het kader van een grootschalig onderzoek in Spanje, Portugal, Marokko en Frankrijk onder regie van de Universiteit van Barcelona. De vogels werden gemeten en gewogen, en er werden monsters van veren en bloed genomen, om na te gaan in hoeverre de bij ons voorkomende Kwartels eventueel verschillen van vogels die rond de Middellandse Zee worden aangetroffen. In Spanje, bijvoor-

beeld, worden ten behoeve van de jacht veel Japanse Kwartels (*Coturnix coturnix japonica*) uitgezet, die vervolgens hybridiseren met de Europese en hun sporen in de populatie achterlaten. Tot dusverre hebben de Spanjaarden ook belangrijke aspecten van de broedbiologie van Kwartels kunnen ontrefelen. Zo bleek bijvoorbeeld meer dan 95% van de kwartelmannetjes hooguit 15 dagen op één locatie te vertoeven; zodra de vrouwtjes gaan broeden, verplaatsen zij zich naar elders. Verplaatsingen over grotere afstand treden vooral op onder invloed van droogte en daarmee samenhangende vegetatieontwikkelingen (vegetatie minder geschikt door afsterven begroeiing en vroegere oogst van akkerbouwgewassen). Verdere analyse van de in juni in Nederland verzamelde gegevens zal nog plaatsvinden.

Kees Koffijberg & Jan Staal

Foto: Fred Hustings

Jo Erkens overleden

We ontvingen het droevige bericht dat Jo Erkens op 70-jarige leeftijd is overleden.

Vooraf voor de iets oudere Limburgse vogelaars was hij een bekende verschijning en een autoriteit wat roofvogels betreft.

Bij een groot publiek is hij vooral bekend geworden door zijn natuurfilms (serie Natuur in eigen land) met Maurice Nijsten.

Hij was als geen ander vanaf eind jaren zestig op de hoogte van het reilen en zeilen van roofvogels in Limburg, en had daarbij een superieure terreinkennis en een formidabel netwerk van medewerkers opgebouwd.

Tientallen jaren lang gingen jaarlijks honderden jonge roofvogels door zijn handen, geringd en wel. Zieke en gewonde roofvogels werden met zorg in zijn revalidatiecentrum opgelapt.

Ook dit seizoen nog was hij volop actief met het verzamelen van gegevens.

Zelf ging hij daarvoor de laatste jaren vooral op zoek in het Meinweggebied.

Daarnaast ringde hij jarenlang duizenden vinkachtigen op onder meer slaappleaatsen en was hij ook op allerlei andere terreinen werkzaam (hij was bijvoorbeeld Districtcoördinator Noord-Limburg voor de eerste Broedvogelatlas van SOVON, 1973-77).

Recentelijk waren we als SOVON samen met Jo gestart om al zijn roofvogelgegevens eens goed op een rij te zetten en daarover te publiceren. Helaas kan hij de resultaten daarvan zelf niet meer aanschouwen.

Mede ter nagedachtenis aan hem zullen we alles in het werk stellen om de geplande overzichten over het wel en wee van de Limburgse roofvogels alsnog te publiceren.

We wensen zijn vrouw, kinderen en kleinkinderen sterkte met het verwerken van dit verlies.

Een groep Kolgans in de Alblasserwaard.
Foto: Hans Gebuis

Regionale verschillen in ganzentrends

Voor de meeste ganzensoorten gaat de landelijke trend nog steeds omhoog. Achter dat landelijke beeld gaan echter diverse patronen schuil. Niet overal is sprake van groeiende aantallen of een langer verblijf, en lang niet elke regio geeft eenzelfde mate van groei te zien. Hieronder belichten we verschillen in regionale trends bij Toendrarietgans en Kolgans.

Toename ondanks afname broedsucces

Toendrarietgans en Kolgans behoren beide tot de ganzensoorten die in ons land een positieve trend laten zien. Vanaf 1975 nam hun aantal gerekend over de gehele winterperiode (vogeldagen) jaarlijks met 5% toe. Het maximum aantal Toendrarietgans dat in ons verblijf ligt tegenwoordig rond de 150.000. Bij de Kolgans gaat het om bijna 750.000 vogels. In tegenstelling tot de aantallen over de hele winter, is het maximum aantal Toendrarietgans dat op enig moment in de winter in ons land pleistert in de afgelopen zes seizoenen nauwelijks meer veranderd (figuur 1). De positieve trend is dan ook vooral het resultaat van veranderingen in het verloop van aantallen door de winter heen (zie onder). Bij Kolgans namen ook de maxima nog toe, zij het dat zich in de afgelopen twee seizoenen enige stabilisatie aftekende. Dat de maximale aantallen Kolgans in de afgelopen winters nog zijn gestegen is vrij opmerkelijk, want sinds 2000 is de ontwikkeling in het broedsucces bij deze soort negatief. Het gemiddelde aandeel eerstejaars in de populatie Kolgans bedroeg sinds 2000 gemiddeld 17.9%, tegenover 26.7% in 1990-1999 en 37.7% in 1980-89. De zomer van 2007 behoorde zelfs tot één van de slechtste broedseizoenen sinds de start van de metingen in 1961 (11.1% eerstejaars). Het lijkt er dan ook op dat de grotere aantallen in ons land eerder gevolg zijn van veranderingen in de winterverspreiding (dus grotere toestroom naar ons land), dan van een toename van de populatie. De alternatieve verklaring, namelijk dat de overleving van volwassen vogels recent is toegenomen (ook dan zou de populatie groeien) lijkt minder waarschijnlijk, gezien de nog steeds hoge jachtdruk buiten het broedseizoen (o.a. in Rusland in het voorjaar).

Eerdere aankomst in het najaar

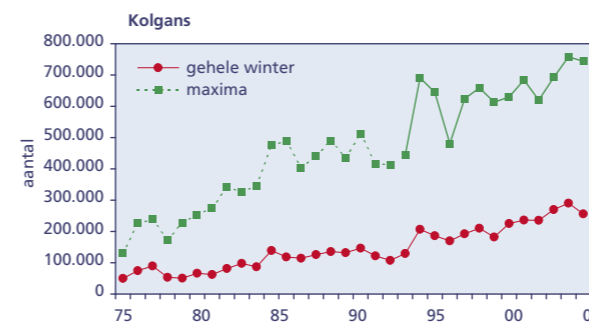
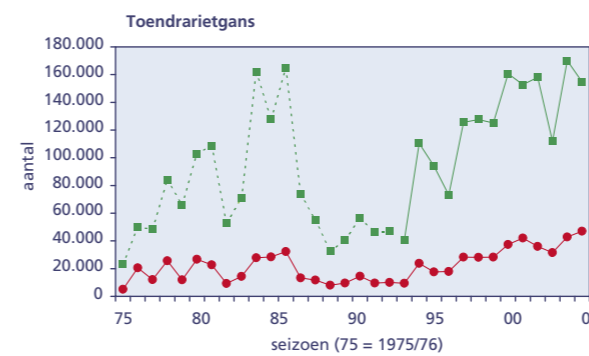
Het is inmiddels algemeen bekend dat bij een aantal ganzensoorten vooral in het najaar de aantallen sterker zijn gegroeid dan in de rest van het winterhalfjaar, en er dus sprake is van een structureel vroegere aankomst. Figuur 2 laat dit voor Toendrarietgans en Kolgans zien, opgesplitst in de drie afzonderlijke regio's die we bij de watervogeltellingen hanteren (grofweg zijn dat de noordelijke provincies,

incl. kop Noord-Holland, rivierengebied/Flevoland en Noord-Holland/Zuid-Holland/Zeeoland). Bij de Toendrarietgans zien we de sterkste groei in Noord-Nederland. In oktober-november (najaar) gaat het daar zelfs om een jaarlijkse toename van 20%. In december-januari (winter) en februari-maart (voorjaar) is de groei er nog altijd 10-14% per jaar, maar in Oost- en West-Nederland daarentegen, zijn de aantallen in deze periode met 'slechts' 1-4% per jaar gestegen. Sterke concentraties van Toendrarietgans vinden we tegenwoordig vooral in Drenthe en aangrenzende gebieden in Groningen (Veenkoloniën). In het najaar zijn de akkerbouwgebieden op de klei in de kuststreek in trek (oogstresten). De effecten van de strenge winters eind jaren zeventig en halverwege de jaren tachtig zijn in winter en voorjaar in alle regio's duidelijk zichtbaar. Grote aantallen Toendrarietgans weken in die winters vanwege vorst en sneeuw vanuit Oost-Europa naar onze streken uit. De toename van overwinterende aantallen vanaf 1997 staat echter los van dergelijke wintereffecten, en weersprekt zelfs de voorheen algemeen geldende theorie dat grote aantallen Toendrarietgans juist bij vorst in ons land pleisteren.

Bij Kolgans is een vergelijkbaar patroon zichtbaar. Ook hier vond een sterke toename in het najaar plaats in Noord-Nederland (13% per jaar), met de sterkste toename vanaf ongeveer hetzelfde moment (1993/94) als bij Toendrarietgans. In winter en voorjaar is de ontwikkeling over het hele land echter veel gelijkmatiger en vertonen alle regio's gestaag groeiende maandgemiddelden (4-7% toename per jaar). Strenge winters zijn minder goed zichtbaar dan bij Toendrarietgans, al komen grote aantallen in Oost-Nederland in 1985/86, 1995/96 en 1996/97 goed naar voren. Die winters kenmerkten zich door een sterke concentratie in het rivierengebied, dat door nabijheid van open water bij strenge vorst een aantrekkelijke uitwijkplaats vormt.

Veranderingen in trekgedrag

De uitsplitsing van trends geeft aan dat er geenszins sprake is van uniforme ontwikkelingen, maar dat er een aanzienlijke variatie tussen regio's en jaargetijden bestaat. In het oog springend is vooral de verhoudingsge-

Figuur 1. Trends van Toendrarietgans en Kolgans, zowel in het aantal vogels over het gehele seizoen (uitgedrukt in het gemiddelde aantal per maand) als in de seizoensmaxima. Deze maxima zijn gecorrigeerd voor ontbrekende tellingen en voor de periode tot 1994/95 apart aangegeven vanwege de grotere hoeveelheid geschatte gegevens.

tuwijs sterke groei in het najaar. Eenzelfde ontwikkeling wordt ook opgemerkt op pleisterplaatsen in Oost-Duitsland (beide soorten) en in Vlaanderen (Kolgans) en komt in ons land ook uit systematische trekellingen naar voren. Dat vogels ook in Oost-Duitsland in het najaar eerder arriveren lijkt te suggereren dat er veranderingen gaande zijn op pleisterplaatsen tussen de arctische broedgebieden en de eerste tussenstops in Oost-Europa, of dat vogels in het algemeen eerder uit de arctische broedgebieden vertrekken. Dat laatste lijkt niet erg waarschijnlijk als we afgaan op bijv. de bewegingen van de met satellietzenders uitgeruste Kolganzen (zie www.blessgans.de). Ook de snelheid waarmee de ontwikkeling plaatsvindt lijkt te groot voor bijv. geleidelijk werkende factoren als klimaatverandering.

Wat hebben Kwartelkoningen en ganzen gemeen?

Welke veranderingen mogelijk plaats hebben gevonden op pleisterplaatsen in Rusland laten gegevens uit de Russische monitoring van Kwartelkoningen zien (informatie Alexander Mischenko). Daaruit blijkt dat veel agrarisch gebied in rivier- en beekdalen (voor de ganzen vaak favoriete pleisterplaatsen, zo blijkt uit de bewegingen van de gezenderde Kolganzen) sinds de inéénstorting van de collectieve Sovjet-landbouw na 1990 verwaarloosd is: de veestapel nam er plaatselijk met meer dan driekwart af en traditioneel hooiland veranderde op grote schaal in braakliggende ruigte. Ideale habitat voor Kwartelkoningen (die daardoor zelfs op wereldschaal konden toenemen), maar voor ganzen doorgaans foerageergebied van inferieure kwaliteit. Deze hypothese is uiteraard zeer speculatief, maar op dit moment wel verleidelijk om verder te onderzoeken. De start van de omslag past namelijk heel goed bij de in figuur 2 getoonde aantalsontwikkeling. Ontwikkelingen bij andere soorten (Kleine

Rietgans, Grauwe Gans) laten echter ook zien dat bijv. jachtdruk zijn stempel zwaar op het seizoensvoorkomen en aankomst in ons land kan drukken. Het eerder geuite vermoeden dat toename van jachtdruk in Oost-Duitsland na de val van de muur in 1989 de ganzen eerder naar onze omgeving deed vertrekken, lijkt evenwel niet in alle opzichten houdbaar. Het jachtseizoen in de oostelijke deelstaten in Duitsland start immers pas op 1 november, terwijl de groei van ganzenaantallen al vanaf begin oktober bij ons zichtbaar is.

Verkorting van trekwegen?

Bij verschillende soorten leidden de mildere winters inmiddels tot noord- of oostwaartse verplaatsingen van winterconcentraties. Die ontwikkeling is gedocumenteerd voor verschillende steltlopers en voor bijv. Kleine Zwaan. Ook in ons land lijkt het erop dat het zuidwesten van het land eerder in de winter wordt verlaten. Zie bijvoorbeeld de vrijwel stabiele aantallen Toendrarietganzen in het westen van het land in februari-maart, die contrasteren met de groei eerder in de winter, en elders in het land (figuur 2). Ook van Kolganzen werd in recente jaren na de midwintertelling half januari al veel wegtek waargenomen. De kleinere winter- en voorjaarsaantallen bij deze soort in de laatste van de in figuur 2 gepresenteerde winters (2006/07) zullen ongetwijfeld met de extreem zachte winter samenhangen. Van een structurele afname van absolute aantallen in het vroege voorjaar is echter nog geen sprake. Vooral door de sterke toename in het najaar blijft de algehele trend voorsnog positief.

Ganzen volop in beweging

De hier aan de hand van de ganzen- en zwanentellingen gesignaleerde ontwikkelingen laten zien dat het traditionele ganzen- (en zwanen)seizoen in betrekkelijk korte tijd grote veranderingen heeft ondergaan. Dat geldt ook voor de spectaculaire toename van

Kleine zwanen in de Polder Langenbroek, Alblasserwaard. Foto: Hans Gebuis

bijv. broedende Brandganzen in ons land, en het vertraagde vertrek van deze soort in het voorjaar. Door de vervroegde aankomst ligt de nadruk van het winterse ganzenseizoen tegenwoordig sterker op het najaar en de vroege winter. Klimaatveranderingen, maar (vooral?) ook veranderingen in agrarisch grondgebruik en wellicht jachtdruk zijn waarschijnlijk belangrijke factoren die deze processen in beweging zetten, maar in detail weten we vaak nog maar een fractie van wat er werkelijk speelt en hoe de onderlinge samenhang is. Moderne technieken, zoals het gebruik van gezenderde vogels en het bewerken van satellietbeelden met vegetatiegegevens, zullen in de komende jaren hopelijk een deel van de hier geschetste patronen verder kunnen ontrafelen.

Kees Koffijberg & Erik van Winden

Figuur 2. Trends van Toendrarietgans en Kolganzen in najaar (oktober-november), winter (december-januari) en voorjaar (februari-maart), opgesplitst naar Noord-, West- en Oost-Nederland. Weergegeven is het totaal aantal vogels over deze tweemaandelijks periode, uitgedrukt in het gemiddeld aantal per maand.

Voorbeeld van invoerscherm van slaapplaatslocaties en tellingen.

Succesvolle start slaapplaatsenproject

In de afgelopen winter ging een landelijk slaapplaatsenproject van start, met als doel beter in kaart te brengen waar gemeenschappelijk slapende vogels zich concentreren en hoe de aantallen zich daar ontwikkelen (onder andere van belang vanwege Natura 2000). Inmiddels zijn er via het online invoersysteem meer dan 500 slaapplaatsen aangemeld. Van meer dan 300 locaties zijn één of meerdere tellingen ontvangen, 1300 in totaal, verspreid over 99 soorten. Om na te gaan hoe slaapplaattellingen effectief georganiseerd kunnen worden werden bovendien twee proefprojecten uitgevoerd: een landelijke telling van twee kraaiachtigen (Kauw en Roek) en een regionale telling van ganzen in Midden-Gelderland. De resultaten hiervan zijn verwerkt in een rapport dat in opdracht van de Gegevensautoriteit Natuur is gemaakt en onlangs gereed is gekomen (kijk voor een pdf op www.sovon.nl onder 'publicaties' en 'rapporten'). Centraal in de slaapplaattellingen staat de mogelijkheid om zowel locaties als tellingen van slaapplaatsen online door te geven. Hiervoor is een speciale invoermodule ontworpen die sinds 1 januari 2008 operationeel is. In de onlangs verschenen rapportage worden aanbevelingen gedaan om voor een selectie van 36 soorten landelijke simultaantellingen te organiseren. Dit moet vorm krijgen in een driejarig atlasproject, met elk jaar een andere groep soorten. Wanneer dat project doorgang zal vinden is op dit moment nog niet zeker. Onafhankelijk daarvan zijn locaties van slaapplaatsen en tellingen van alle gemeenschappelijk slapende soorten echter meer dan welkom.

Bovendien zijn voor een paar soorten al structurele tellingen opgestart (deels al langer lopend, deels nieuw). Het gaat om soorten waarbij slaapplaattellingen de beste manier zijn om tot een betrouwbare landelijke aantalsopgave te komen: Reuzenster, Zwarte Stern, Kraanvogel en Kemphaan zijn goede voorbeelden van zulke soorten. Deze slaapplaattellingen worden uitgevoerd in specifieke regio's (bijv. sterns in het IJsselmeergebied), door een min of meer vaste groep tellers. Als je graag mee wilt doen met een georganiseerde slaapplaattelling kun je je ook op Grote Zilverreigers richten. Deze soort overwintert tegenwoordig praktisch overal in Nederland. Vorige winter werden er op de slaapplaatsen al meer dan 1000 geteld. De Grote Zilverreiger is typisch een soort waarbij slaapplaattellingen een grote aanvullende betekenis hebben bij de landelijke verspreiding en aantallen. Net als voorgaande winters hebben we drie teldata gepland: 25 oktober, 20 december en 21 februari. Op de website kun je bij de invoer van tellingen zien welke slaapplaatsen er bij jou in de buurt zijn, en of er wellicht vacante gebieden zijn.

Olaf Klaassen

Geef potentiële kandidaten voor de Ledenraad door

De Ledenraad is het hoogste orgaan van SOVON. Wil je een inbreng hebben in de koers van SOVON, dan is dat de plek waar het gebeurt. We zijn op zoek naar nieuwe leden, mensen met voelhoorns in de achterban en met een brede blik. Het meest dringend zijn nieuwe vertegenwoordigers voor Noord-Holland (D1 en D8), Limburg (D17 en D18) en district Wadden (D20). Ook in andere districten kunnen we nog extra vertegenwoordigers gebruiken (Friesland, Flevoland, Utrecht, Grote Rivieren, Zeeland, Brabant-Oost).

De Ledenraad is een afvaardiging van de leden van SOVON. Ze worden door de leden uit een districten gekozen voor een periode van vier jaar. Per district hebben maximaal twee personen zitting in de Ledenraad. De Ledenraad vergadert tweemaal per jaar en stelt de begroting, jaarrekening, jaarplan en jaarverslag vast. Eens in de 3-4 jaar heeft de Ledenraad een belangrijke inbreng via de Meerjarenvisie in de koers van de vereniging SOVON.

Het is echter niet alleen maar vergaderen, afgelopen keer was er o.a. een heldere presentatie over de Nationale Databank Flora en Fauna, gevolgd door een lunch in het Wilderniscafe en een tocht door de Millingerwaard onder leiding van een oude bekende: Johan Bekhuis, vele jaren werkzaam voor SOVON vanaf het prille begin.

Wil je meer weten of weet je een goede kandidaat, neem dan contact op met Adrie Hottinga (bestuur) of Carolyn Vermanen (Hoofd Communicatie).

HET KLEINE REISCOLLECTIEF

<p>Ons reisaanbod</p> <ul style="list-style-type: none"> vogelen wandelen fietsen kanovaren paardrijden sneeuwwandelen crosscountry langlaufen natuurspecials groepsreizen individuele reizen reizen op maat 	<p>Vogelreizen 2009</p> <ul style="list-style-type: none"> Polen Biebrzamoerassen Polen Oerbos van Bialowieza Polen Oderdelta, Slonsk Hongarije Bükk-Tisza-Hortobágy Kirgizië Issyk-Kul en Son-Kul <p style="text-align: center;">Individuele vogelreizen met lokale gids(en)</p> <ul style="list-style-type: none"> Polen Biebrzamoerassen Polen Oerbos van Bialowieza Polen Wetland Slonsk Polen Karpaten Hongarije Hongaarse wetlands
---	--

www.hetkleinereiscollectief.nl

Recent verschenen

Vogels van de Veluwezoom

Vogelwerkgroep Arnhem en omstreken deed jarenlang onderzoek naar het voorkomen van vogels op de zuidoostelijke Veluwe. Dit resulteerde in een fraai boek dat onlangs ter ere van het 25-jarige jubileum van de VVG is uitgebracht en waaraan menig werkgroep lid een bijdrage leverde. Het behandelde gebied omvat onder meer het Nationaal Park Veluwezoom, de aangrenzende IJsselvallei en de bossen en heidevelden van Rheden en Rozendaal, de landgoederen bij Dieren en de Loenermark.

Na drie beschrijvende hoofdstukken over het onderzoeksgebied, de bodemgesteldheid en het landschap volgt een bespreking van enkele omgevingsfactoren die van invloed zijn op de vogelstand, in het bijzonder de weersomstandigheden en het voedselaanbod. Vervolgens wordt ingegaan op de onderzoeksmethode waarbij volgens goede gewoonte veelvuldig gebruik wordt gemaakt van kaarten en grafieken. Wat broedvogels betreft blijkt het Veluwemassief het beste te zijn onderzocht, het Rivierengebied wat minder.

Hoofdstuk 7 behandelt een onverwacht onderwerp, namelijk Boommarters in het Nationaal Park Veluwezoom. Sommige vogelsoorten blijken echter op het menu van dit fraaie zoogdier te staan, bovendien worden ook bepaalde vogelnesten (vooral spechtenholten) gebruikt als verblijfplaats. In 13 onderzoeksjaren werden 7037 holle bomen geïnspecteerd, waarvan er 334 boommartersporen vertoonden. Bij 144 prooiresten van vogels vormden duiven (36%) en spechten (24%) de hoofdmoot, gevolgd door Gaaien (14%).

Een ander opmerkelijk hoofdstuk laat een vijftal terreinbeheerders aan het woord. Zij geven uitleg over de aanwezige natuurwaarden in hun terreinen en over het gevoerde beheer. Hoofdstuk 9 behandelt het fenomeen irruptie bij trekvogels, ook wel bekend als invasie. Dit wordt hier vergeleken met het gedrag van lemmingen in perioden van overbevolking. Deze knaagdieren zouden dan massaal aan de wandel gaan en een wisse dood tegemoet lopen. Ditzelfde lot staat mogelijk ook een groot deel van de invasievogels te wachten in najaren met overbevolking en voedselgebrek, hoewel sommige soorten – onder meer Kruisbekken – in staat blijken om nieuwe gebieden te koloniseren.

Hoofdstuk 10 beslaat 225 van dit 310 pagina's tellende boek en bevat vooral soortteksten. De soorten zijn daarbij ingedeeld naar biotoop. De teksten volgen een vaste opbouw en worden geïllustreerd met veel kaarten en grafieken. In totaal zijn er in de onderzoeksperiode 128 soorten broedvogels vastgesteld. Maar liefst 32 van de 49 bosvogelsoorten vertoonden in deze periode een achteruitgang, evenals meer dan de helft van de heide- en cultuurlandschappen. De weinige watervogelsoorten doen het daarentegen relatief goed. In het afsluitende hoofdstuk worden de ontwikkelingen nog eens op een rij gezet en waar mogelijk verklaard. Uiteraard biedt het boek geen antwoord op alle vragen die opdoemen, maar wel kan het richting geven aan nieuw veldwerk en onderzoek.

Dit zal geen straf zijn. In zo'n mooie omgeving met zo'n rijke natuur zal dat naast een berg aan interessante gegevens ongetwijfeld opnieuw de nodige inspirerende avonturen en anekdotes opleveren. Op naar het volgende jubileum!

Vogelwerkgroep Arnhem e.o. 2008. *Vogels van de Veluwezoom, 25 jaar onderzoek aan vogels in hun leefgebied*. Aanschaf van het boek kan via boekhandels en bezoekerscentra in de buurt van Arnhem, tijdens de SOVON-dag (29 november), via de website www.vogelwerkgroeparnhem.nl (dan komen er verzendkosten bij). De prijs van het boek is € 22,50.

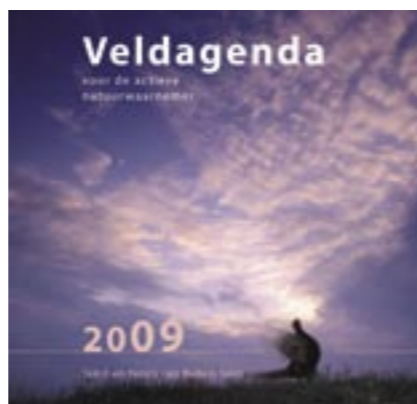
Veldagenda 2009 is uit!

Deze sfeervolle bureau-agenda met prachtige natuurfoto's en stijlvolle teksten van Ruben Smit, ecooloog en natuurfotograaf van internationale klasse, brengt de Nederlandse natuur op haar allermost in beeld. Met veel praktische tips en informatie voor de actieve natuurwaarnemer!

'Er is niks leukers dan elke week van het jaar te zoeken naar nieuwe natuurfenomenen. Mijn grote missie is om iedereen, jong en oud, enthousiast te krijgen voor onze eigen Nederlandse natuur! Ik hoop dat ik u kan inspireren om onze natuur net even anders te zien dan u gewend bent.' - Ruben Smit

De Veldagenda 2009 biedt een schat aan beelden en informatie, waar u ook ná 2009 graag in zult blijven bladeren. Ideaal als cadeau voor uzelf of voor anderen, maar ook zeer geschikt als relatiegeschenk.

De agenda kost € 12,95, maar SOVON-leden (denk om uw pasje) betalen € 9,95. De agenda is te verkrijgen op de Landelijke Dag. Uitgever is de KNNV-uitgeverij, ISBN 978 90 5011 275 8.

Nicole Boeijink.
Foto: Harvey van Diek

Recente rapporten

Veel van de SOVON-publicaties zijn via onze website als pdf te downloaden; de meeste inventarisatierapporten ontbreken echter. Er wordt aan gewerkt om ook die in de toekomst via de site beschikbaar te maken.

- **SOVON Vogelonderzoek Nederland Jaarverslag 2007. Onderzoeksrapporten**
- van Manen W. en Sierdsema S. 2006. **Wespendieven in Gelderland**. Ond 2008/06.
- De Boer P., Klaassen O. & Dijkse L. 2008. **Blauwe Kiekendieven op de Waddeneilanden in 2007**. Ond 2008/08.
- **Inventarisatierapporten 2007**
- Kleefstra R. 2007. **De broedvogels van het Kuinderbos in 2007**. Inv 2007/20.
- Bot L. & Ouwerkerk A. 2007. **Broedvogels van Staatsbosbeheerterreinen op Terschelling in 2006**. Inv 2007/23.
- van Diek H. 2007. **Broedvogels van het Vennengebied in 2007**. Inv 2007/50.
- van Manen W. 2007. **Broedvogels van Kroondomein Het Loo in 2007**. Inv 2007/53.
- Pahlplatz R.A.J. 2007. **Broedvogelkartering WML-waterwingebied De Rug, resultaten kartering 2007**. Inv 2007/54.
- Kok J. & Pahlplatz R.A.J. 2007. **Broedvogels van het Boekenderbos in 2007**. Inv 2007/55.
- Kok J. & Pahlplatz R.A.J. 2007. **Broedvogels van Mill en Langenboom in 2007**. Inv 2007/56.
- Kok J. & Pahlplatz R.A.J. 2007. **Broedvogels van Roerdal en Swalmdal in 2007**. Inv 2007/61.
- **Inventarisatierapporten 2008**
- Deuzeman S. 2008. **Broedvogelmonitoring in het kader van de keersluis bij Ramspol (OV) in 2007**. Inv. 2008/01.
- Vergeer J.W. & Kok J. 2008. **Broedvogels van Groesbeek-But in 2007**. Inv 2008/07.
- van Diek H. 2008. **Broedvogels van bos- en natuurterreinen in de Gemeente Boxmeer in 2008**. Inv. 2008/13.

Cursussen voor (aankomende) vogeltellers

Voor SOVON zijn de vele vrijwilligers van groot belang. Nieuwe tellers zijn altijd welkom, want hoe meer gegevens verzameld worden, des te beter kan het beschermingswerk uitgevoerd worden. Om representatieve gegevens te krijgen, is de correcte toepassing van onze telmethoden belangrijk, en dus ook een goede opleiding van nieuwe vrijwilligers. Om meer vogelaars op te leiden tot vogelteller heeft SOVON de onderstaande cursussen ontwikkeld die Vogelwerkgroepen kunnen gebruiken voor een training. Het gaat dus nadrukkelijk om (het leren) tellen, niet om herkenning van vogelsoorten.

Opstapcursus: Vogels, van herkennen naar meten

In vijf bijeenkomsten (deels praktijk, deels theorie) maakt de nog niet zo ervaren vogelaar in vogelvlucht kennis met enkele SOVON-projecten met het doel om door te stromen naar een van de andere SOVON-cursussen.

BMP-inventarisatiecursus: Vogels, van kijken naar waarnemen

Bedoeld voor de al iets ervaren vogelaar die het leuk vindt om een eigen gebied te (gaan) inventariseren voor het Broedvogel Monitoring Project. Van de cursist wordt verwacht dat hij zo'n 50 vogelsoorten op zicht en zang herkent. Vijf theoriebijeenkomsten en zeven veldbezoeken.

LSB-cursus: Het ABC van het LSB

In vier bijeenkomsten wordt inzicht verschaft in het Landelijk Soortonderzoek Broedvogels. Van de cursisten wordt verwacht dat zij de (meeste) kolonievogels en zeldzame soorten herkennen.

Watervogelproject-cursus

Bedoeld voor vogelaars die watervogels willen (gaan) tellen en al een basale (water)vogelkennis hebben. Vijf bijeenkomsten.

PTT-cursus

Tijdens één bijeenkomst komen de aspecten van het Punt Transect Tellingen-project aan bod. Een redelijke kennis van de wintervogels is nuttig.

BSP-cursus

Tijdens één bijeenkomst krijgt de cursist inzicht in het Bijzondere Soorten Project. Iedereen die wel eens een zeldzame of schaarse soort ziet en de waarneming (digitaal) wil doorgeven, kan meedoen. De meeste schaarse vogelsoorten worden behandeld.

Nieuwe cursus

Sinds eind 2007 is er een MUS-internetcursus voor (aankomende) tellers van het stadsvogelmeetnet MUS. Hierin wordt aandacht besteed aan de herkenning van vogels op zicht en zang. Tijdens deze zelfstudie-cursus kun je zelf bepalen wanneer je de opdrachten maakt; er zijn dus geen vaste cursusedagen en vaste inleverdata. Via de speciale cursuswebsite kun je opdrachten en antwoordbladen downloaden, je kennis testen en oefenen met het lokaliseren van verschillende soorten in een geluidsfragment.

Ondersteuning nodig bij het geven van een cursus?

SOVON geeft deze cursussen niet zelf, maar ondersteunt Vogelwerkgroepen die een cursus willen geven. Zo hebben we een draaiboek beschikbaar voor het opzetten van een cursus en zijn er specifieke cursisten- en docentenmappen gemaakt.

Zelf een cursus volgen?

Wil je weten of er bij jou in de buurt een cursus van start gaat, dan kun je contact opnemen met een plaatselijke Vogelwerkgroep. Daarnaast is de eerder genoemde MUS-internetcursus wellicht interessant.

Meer informatie

Richt je vragen aan onze (nieuwe) medewerker educatieve communicatie Nicole Boeijink (nicole.boeijink@sovon.nl).

De ultieme visuele beleving

Afstanden worden kleiner

Om dicht bij de natuur te komen, moet u een deel ervan worden. Een Diascope verlegt optische grenzen en brengt u in een prachtige natuurbeleving vol kleurenpracht en details. De hoogwaardige kwaliteit objectieven met FL glas zorgen voor een briljante beeldscherpte, helderheid en contrast. Ontdek eveneens de pracht van de natuur met de lichtgewicht Conquest 8 en 10x30 verrekijkers en steun SOVON. Nu in een speciaal SOVON kadopakket met 10% korting verkrijgbaar bij Vogelbescherming Nederland.

We make it visible.

Importeur TECHNOLYT BV
 Industrieweg 35 1521 NE Wormerveer Holland
 T: 0031 75 6474547 F: 0031 756213663
 info@technolyt.nl www.zeissverrekkijers.nl

EEN NIEUWE KIJKDIMENSIE

SWAROVSKI
OPTIK

Het Vogelfestival vierde zijn eerste lustrum

De vijfde editie van het Vogelfestival in de Oostvaardersplassen op 23 en 24 augustus was opnieuw een groot succes. Duizenden bezoekers kwamen naar het festival in Flevoland. Het Vogelfestival wordt jaarlijks georganiseerd door Staatsbosbeheer, SOVON en Vogelbescherming Nederland. Het thema van deze lustrumeditie was 'Beschermen werkt.' Ook al was het in de rest van Nederland regenachtig weer, in de Oostvaardersplassen was het het hele weekend droog en scheen zelfs regelmatig de zon. De bezoekers werden zoals ieder jaar beloofd met een grote verscheidenheid aan soorten: Zeearenden, Visarenden, Grote en Kleine Zilverreigers. Een Zwarte Ooievaar vloog op zondag over het festivalterrein. Dit jaar was er weer een heel scala aan activiteiten, waaronder excursies, lezingen en workshops. Er waren ruim honderd standhouders op het gebied van vogels, hun bescherming en natuurgeliefden. Vooral de lezingen van Hans Dorrestijn werden druk bezocht en had hij regelmatig de lachers op zijn hand. Ook de workshops fotografie en de verschillende excursies waren populair. Nieuw dit jaar was de tweedehandsboekenbeurs, waar liefhebbers regelmatig een bijzondere boek ontdekten. Ook nieuw was het vangen en ringen van vogels. Bezoekers konden uitleg krijgen over het hoe en waarom van vogels ringen. Voor velen ging er een heel

nieuwe wereld open en een groot aantal van hen stond voor het eerst letterlijk oog in oog met een IJsvogel. Daarvan werden er maar liefst veertien gevangen. Vanzelfsprekend was er weer volop aandacht voor de jeugd en waren er allerlei kinderactiviteiten, zoals een kabelbaan en speciale excursies georganiseerd door WILDzoekers.

Opbrengst voor Dviète in Letland

Net als voorgaande jaren gaat ook dit keer een deel van de opbrengst van het Vogelfestival naar een buitenlands goed doel. Dit jaar is dat het natuurherstelproject Dviète in Letland. Door het wegtrekken van de boeren uit het gebied rond het riviertje de Dviète, is het gebied flink verwilderd. Vogelbescherming Nederland helpt de Letse partner om dit gebied weer in oude glorie te herstellen. Het gebied is aangewezen als Natura 2000-gebied, omdat hier bijzondere vogels broeden zoals Schreeuwarend en Poelsnip. Tijdens het Vogelfestival is 25.200 euro voor dit project opgehaald.

Vogelexcursie naar de Schollevaar.
Foto: Peter Eekelder

www.natuurbericht.nl

In maart van dit jaar heeft een aantal natuur- en onderzoeksorganisaties de website www.natuurbericht.nl gelanceerd en samen met Google de iGoogle-natuurberichtgadget. Medewerkers van een groot aantal natuurorganisaties, waaronder SOVON, houden de bezoekers van de website op de hoogte van wat er in de natuur gaande is en wat er de komende dagen en weken te verwachten is. Natuurbericht.nl brengt dagelijks actuele korte toegankelijke, interessante en informatieve verhalen over onder andere vlinders, zoogdieren, amfibieën, libellen, planten, dieren uit de zee en vogels. Kijk op natuurbericht.nl voor een dagelijks bericht uit de natuur.

Goudplevier-tellingen dit najaar op herhaling!

Eens in de vijf jaar worden in een groot deel van Europa de Goudplevieren geteld. Deze tellingen vinden plaats in oktober en worden georganiseerd onder auspiciën van de internationale Wader Study Group. In Nederland dragen SOVON en de Nederlandse Steltloper Werkgroep (NSWG) zorg voor de coördinatie. De laatste keer dat dit internationale initiatief plaatsvond was in 2003 en dus is het komend najaar weer tijd voor binnenlandse steltloper-tellingen, beter bekend als de 'Goudplevier-tellingen'.

In het weekend van 18 oktober zijn in tal van Europese landen tellers op pad om Goudplevieren te tellen. In Scandinavië, op de Britse eilanden, in Oost-Europa, in West-Europa. In Nederland tellen we niet alleen de Goudplevieren. Net als tijdens eerdere edities tellen we alle steltlopers, waaronder ook Kievit en Wulp. Bovendien blijft het in ons land niet bij de telling in oktober. Op

15 november doen we de telling nog eens over, omdat in november meestal de grootste aantallen Goudplevieren aanwezig zijn. Bovendien kunnen we de telling dan vergelijken met de eerdere edities, toen ook in november werd geteld.

In oktober 2003 werden in Nederland ruim 180.000 Goudplevieren geteld. In Zuid-Zweden, Denemarken en Duitsland waren dat er in totaal zo'n 900.000. De meeste hiervan waren te vinden in Denemarken (bijna 400.000). In november werden er in ons land zo'n 260.000 geteld. De grootste concentraties werden gevonden in de laaggelegen kustprovincies, ofwel Groningen, Friesland en Noord-Holland. Ook de zoute regio's van de Waddeneilanden en Zeeland deden toen een flinke duits in de zak.

Voor de tellingen zullen onze regiocoördinatoren in eerste instantie een beroep doen op het legioen tellers dat reeds maandelijks

het veld intrekt voor ganzen, zwanen en andere watervogels. De gegevens kunnen digitaal worden doorgegeven via onze website. Groepen Goudplevieren kunnen via digitale kaarten op de site gezet worden, zoals dat bij de ganzentellingen ook gebeurt. Het overzicht van regiocoördinatoren en verdere informatie voor deelname is te vinden op de SOVON-website.

Romke Kleefstra
Landelijk coördinator

Goudplevier
Foto: Arie Ouwerkerk